

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ενιαίου Λυκείου
θεωρητική κατεύθυνση
θετική κατεύθυνση (επίλυσης)

Τόμος 9ος

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Τόμος 9ος

Ομάδα συγγραφής
Κώστας Η. Ακρίβος
Δ. Πτολ. Αρμάος
Τασούλα Καραγεωργίου
Ζωή Κ. Μπέλλα
Δήμητρα Γ. Μπεχλικούδη

Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό
Ινστιτούτο και για την τελική επι-
λογή των κειμένων
Κώστας Μπαλάσκας, Σύμβουλος
Π.Ι.

Επιτροπή κρίσης
Ανθούλα Δανιήλ
Λουκάς Κούσουλας
Έρη Σταυροπούλου

Επιμέλεια έκδοσης
Τασούλα Καραγεωργίου
Δήμητρα Γ. Μπεχλικούδη

**Καλλιτεχνική επιμέλεια
Νότης Κατσέλης**

**Προεκτυπωτικές εργασίες
«Εκδόσεις Σμυρنيωτάκη»**

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ
ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

**Ομάδα εργασίας του Ινστιτούτου
Εκπαιδευτικής Πολιτικής:
(Τίνα Χρηστίδη)**

Επιμέλεια: Σπυριδούλα Σκούταρη

**ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**

**Γ΄ Ενιαίου Λυκείου
Θεωρητική κατεύθυνση
Θετική κατεύθυνση (επιλογής)**

Τόμος 9ος

**Αλέξανδρος Πα-
παδιαμάντης**

**ΟΝΕΙΡΟ ΣΤΟ
ΚΥΜΑ**

■ **Για τη Ζωή και το Έργο του Α-
λεξάνδρου Παπαδιαμάντη**

Μυθιστοριογράφος, διηγηματογράφος, ποιητής, δημοσιογράφος, αρθρογράφος, μελετητής, μεταφραστής, θεωρείται ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης ως ο μεγαλύτερος νεοέλληνας διηγηματογράφος. Γεννήθηκε στις 4 Μαρτίου 1851 στη Σκιάθο. Από μικρός, αντιμετώπισε μεγάλες βιοτικές δυσκολίες γιατί ανήκε σε φτωχή και πολυμελή οικογένεια, αποτελούμενη από δυο

αγόρια και τέσσερα κορίτσια — τ' αδέρφια του. Με κόπο τέλειωσε τις εγκύκλιες σπουδές στη Σκιάθο. Πιστός της Ορθοδοξίας, στα 1872 ακολουθώντας τον φίλο του μοναχό Νήφωνα, πήγε στο Άγιο Όρος για να καλογερέψει, μα ύστερ' από λίγους μήνες το εγκατέλειψε γιατί έκρινε πως δεν του ταίριαζε το μοναχικό σχήμα. Εγγράφεται μετά στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών, μα δεν παίρνει το δίπλωμά του. Για να ζήσει, δίνει μαθήματα σε νέους, μαθαίνει μόνος του τέλεια την αγγλική και τη γαλλική, γνωρίζεται με τους λογοτεχνικούς και δημοσιογραφικούς κύκλους, χάρη στις σχέσεις που είχε μ' αυτούς ο εξάδελφος του Αλ. Μωραϊτίδης και αρχίζει να δημοσιεύει έργα του στα περιοδικά «Ραμπαγάς», «Νεολόγος Κων/πόλεως», «Μη Χάνεσαι» και στις

εφημερίδες «Ακρόπολις» και «Εφημερίς». Αναγνωρίζεται αμέσως το δυνατό του ταλέντο και η συνεργασία του γίνεται περιζήτητη. Ωστόσο, για να εξασφαλίσει διαρκέστερους πόρους, αναγκάζεται να δημοσιογραφήσει και να επιδοθεί σε μεταφράσεις. Πρώτος ο Παπαδιαμάντης μετέφρασε ελληνικά το αριστούργημα του Ντοστογιέφσκυ, «Έγκλημα και Τιμωρία». Ωστόσο, εκείνο που απασχολεί περισσότερο τον εσωτερικό του κόσμο, είναι η μεγάλη του νοσταλγία για την πατρίδα του, τη Σκιάθο, η οποία και χρησίμεψε για λυρικό και ηθογραφικό πλαίσιο του καλύτερου και του μεγαλύτερου μέρους του έργου του. Κάθε τόσο, αφήνει την Αθήνα και γυρίζει στο νησί του, αποφεύγοντας την κοινωνική ζωή, και κάνοντας συντροφιά τους απλούς νη-

σιώτες, ψαράδες, γεωργούς, μα-
ραγκούς, παπάδες, γριούλες. Ξα-
ναγουρίζει στην Αθήνα, μα δεν μπο-
ρεί να προσαρμοστεί στην ατμό-
σφαιρα της πρωτεύουσας. Δοσμέ-
νος από μικρός στη λατρεία της
Εκκλησίας, γίνεται δεξιός ψάλτης
στο εκκλησάκι του Αγίου Ελισσαί-
ου, στο Μοναστηράκι, έχοντας α-
ριστερό ψάλτη τον Αλέξανδρο Μω-
ραϊτίδη. Είναι φανατικός τηρητής
της βυζαντινής μουσικής. Αλλά α-
γαπά και τη ζωή, στις πιο απλές λα-
ϊκές της εκδοχές και μορφές. Έτσι,
τα βράδια τα περνάει στις ταβέρνες,
με συντροφιά τους απλούς ανθρω-
πους του λαού. Είναι ντυμένος
πάντα φτωχικά, αποφεύγει τον
κόσμο. Περήφανος και αξιοπρεπής,
υποφέρει τη φτώχεια του και βρί-
σκει παρηγοριά στο ψάλσιμο, στη
νοσταλγία της Σκιάθου, στη συγ-

γραφή πλήθους διηγημάτων και στο οινόπνευμα. Με τα χρόνια, παθαίνει ρευματισμούς στα χέρια του, κι αυτό, τον δυσκολεύει στη συγγραφική του απασχόληση. Πάντα φτωχός και υποφέροντας, αναγκάζεται στα 1911 να γυρίσει στην πατρίδα του. Εκεί, στο αγαπημένο του νησί, θα τον βρει ο θάνατος, στις 3 Ιανουαρίου 1911.

Το διάσπαρτο εδώ κι εκεί έργο του Παπαδιαμάντη, άρχισε να εκδίδεται συστηματικά, συγκεντρωμένο σε τόμους, μόλις έκλεισαν πενήντα χρόνια από το θάνατό του. Από τότε, γνώρισε πολλές εκδόσεις, με τη μορφή των «Απάντων».

Αντρέας Καραντώνης, Νεοελληνική Λογοτεχνία: Φυσιογνωμίες, τ. 1., Αθ.: εκδ. Παπαδήμα,³1977, σσ. 411-412.

Εγεννήθην εν Σκιάθω, τη 4 Μαρτίου 1851. Εβγήκα από το Ελληνικόν Σχ. [ολείον] εις τα 1863, αλλά μόνον το 1867 εστάλην εις το Γυμνάσιον Χαλκίδος, όπου ήκουσα την Α' και την Β' τάξιν. Την Γ' εμαθήτευσά εις Πειραιά, είτα διέκοψα τας σπουδάς μου, κι έμεινα εις την πατρίδα. Κατά Ιούλιον του 1872 επήγα εις το Άγιον Όρος χάριν προσκυνήσεως, όπου έμεινα ολίγους μήνας. Τω 1873 ήλθα εις Αθήνας κι εφοίτησα εις την Δ' του Βαρβακείου. Τω 1874 ενεγράφην εις την Φιλοσοφικήν Σχολήν, όπου ήκουα κατ' εκλογήν ολίγα μαθήματα φιλολογικά, κατ' ιδίαν δε ησχολούμην εις τας ξένας γλώσσας.

Μικρός εζωγράφιζα Αγίους, είτα έγγραφα στίχους, κι εδοκίμαζα να συντάξω κωμωδίας. Τω 1868 επεχειρήσα να γράψω μυθιστόρημα. Τω

1879 εδημοσιεύθη η «Μετανάστις», έργον μου, εις τον Νεολόγον Κωνσταντινουπόλεως. Τω 1881 εν θρησκευτικόν ποιημάτιον εις το περιοδικόν Σωτήρα. Τω 1882 εδημοσιεύθη[σαν] «Οι Έμποροι των Εθνών» εις το Μη Χάνεσαι. Αργότερα έγγραψα περί τα εκατόν διηγήματα, δημοσιευθέντα εις διάφορα περιοδικά και εφημερίδας.

Α.Π.[απαδιαμάντης], Αυτοβιογραφικό Σημείωμα

Τι κείμενα αρχαία και τι κείμενα ξένα, τι κείμενα βυζαντινά, εκκλησιαστικά συναξάρια, τροπάρια, ψαλμούς δεν ξέρει αυτός ο άνθρωπος! Τι «χωρία» της Γραφής, της Παλαιάς και της Νέας! Αλλ' οι άμεσες γνώσεις του απ' τη ζωή, οι ζωντα-

νές, κ' εκείνες μήπως ολιγότερες είναι; Ξέρει γαλλικά, αγγλικά, τούρκικα, αρβανίτικα, ρουμελιώτικα... Ο ψαράς, ο καϊκτσής, ο βοσκός, ο γεωργός τού έχουν μάθει ό,τι έμαθαν κ' εκείνοι. Ξέρει έθιμα και συνήθειες, την Ιερά παράδοση και τα μάγια, τα ξόρκια και τις δεισιδαιμονίες, τις προλήψεις... Ξέρει ανέκδοτα κ' ιστορίες, παραμύθια του νησιού κ' οικογενειακά — για να τα διηγείται ατέλειωτα μέσα στις πληχτικές ώρες του «καφενέ» του αθηναϊκού... Μα αν ο συνομιλητής του βαρεθεί και του ζητήσει να παίξουν έν' από τα πολλά τ' αλγεβρικά παιχνίδια του καφενέ, με τα χαρτιά, με τα ζάρια, ή με τα πιόνια, είναι πρόθυμος, γιατί τα ξέρει κ' εκείνα.

Ποιος απ' όσους έγγραψαν έκτοτε πεζογραφία ξέρει τα μισά απ' όσα

στη ζωή του είχε μάθει ο Παπαδιαμάντης!

Τέλλος Άγρας, «Πώς βλέπομε σήμερα τον Παπαδιαμάντη» [1936]: Κριτικά, επιμ. Κώστας Στεργιόπουλος, τ. 3. Ερμής, 1984, σσ. 11-74: 45-46.

Συγκεντρωτικές Εκδόσεις του Έργου του

Τα Άπαντα, επιμ. Γ. Βαλέτας, 5+1 πτ., Αθ.: εκδ. Δ. Δημητράκου / εκδ. «Βίβλος», 1954-1956.

Άπαντα τα μέχρι του Θανάτου του Δημοσιευθέντα, πρόλ. Στράτης Μυριβήλης, επιμ. Ένη Βέη-Σεφερλή, 3 πτ., Αθ.: εκδ. «Σεφερλής», 1962.

Άπαντα, Κριτική Έκδοση, επιμ. Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, 5 τόμοι, Αθ.: Δόμος, 1981-1988· αυτοτελώς η Αλληλογραφία, Αθ.: Δόμος, 1992.

■ Το Έργο του Παπαδιαμάντη: Γενική Θεώρηση

Οι Δυο Κύριες Περίοδοι της Δημιουργίας του

Η θητεία του Παπαδιαμάντη στο ιστορικό μυθιστόρημα ήταν σύντομη. Αφού έδωσε τα μυθιστορήματα Η μετανάστις (1879-80), Οι έμποροι των Εθνών (1882-83) και η Γυφτοπούλα (1884), στα οποία είναι φανερές οι υπερβολές και οι αδυναμίες του ρομαντισμού, στρέφεται σε σύγχρονα ελληνικά θέματα. Μεταβατικό έργο από το ιστορικό μυθιστόρημα στο ηθογραφικό διήγημα

είναι η νουβέλα του Χρήστος Μηλιόνης, που δημοσιεύτηκε στην Εστία το 1885. Εδώ προσπάθησε να δώσει το κλίμα του ηρωισμού της κλέφτικης ζωής και να περιγράψει τα ήθη και τις συνήθειες των κλεφτών εμπνευσμένος από το δημοτικό τραγούδι. Επιχείρησε να συνδυάσει την ιστορία με την ηθογραφία σύμφωνα με τις τάσεις που επικράτησαν.

Κατόπιν θα αφοσιωθεί αποκλειστικά στο ηθογραφικό διήγημα που του έδωσε την πρώτη και μοναδική θέση στα γράμματά μας. Το διηγηματογραφικό έργο του Παπαδιαμάντη είναι μεγάλο. Εκτός από τα τρία μυθιστορήματα, έγραψε πέντε νουβέλες και 170 διηγήματα. Σε λίγα χρόνια πλημμύρισε την Αθήνα με τους ταπεινούς ήρωες των σκιαθίτικων διηγημάτων του και τα

γνήσια λαϊκά ήθη της πατρίδας του. Τα διηγήματά του δημοσιεύονται στον αθηναϊκό τύπο. Η πρωτεύουσα, που ζει έντονα την περίοδο της αστικοποίησης και είναι εκτεθειμένη σε ποικίλες ιδεολογικές και πολιτισμικές επιδράσεις και ρεύματα από την Ευρώπη, δέχεται την επίθεση της ελληνικότητας από την ηθογραφία του σκιαθίτη διηγηματογράφου.

Γιώργος Παγανός. «Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης»: ΙΔ., Η Νεοελληνική Πεζογραφία: Θεωρία και Πράξη [τ. 1], Θεσσαλονίκη: Κώδικας, 1983, σσ. 80-86: 80.

Ρεαλισμός, Ηθογραφία, Συμβολισμός κ.ά.

Το μεγαλύτερο κέρδος αυτής της πρώτης ηθογραφίας, χάρη στη στροφή της προσοχής προς την αγροτική και θαλασσινή Ελλάδα, είναι ότι πλησίασε τον απλό άνθρωπο της υπαίθρου και προσάρμοσε στη λιτότητά του το εκφραστικό της όργανο. Η αναπροσαρμογή της αφήγησης στη νέα θεματογραφία άνοιξε τρόπους γραφής που αποδείχτηκαν πολύ γόνιμοι για τη μετέπειτα εξέλιξη της ελληνικής πεζογραφίας. Η αφήγηση, σε πρώτο πρόσωπο κατά προτίμηση, μιας ζωής παλαικής και απλής, ο διάλογος σχεδόν φωνογραφικά πιστός είναι λύσεις υφολογικές και τεχνικές μεγάλης σημασίας. Για μια νέα εμπειρία αφηγηματική, που τώρα

αποκτά σταθερές βάσεις, βρισκόμαστε μπρος σε μια προνομιούχο αφετηρία.

Mario Vitti, Ιδεολογική Λειτουργία της Ελληνικής Ηθογραφίας, Κέδρος, ³1991 [¹1974], σ. 75

Τα διηγήματα του Παπαδιαμάντη παρουσιάζουν έντονα τα κυριότερα χαρακτηριστικά του ευρωπαϊκού ρομαντισμού, καίτοι συνήθως θεωρείται ο ίδιος ηθογράφος-ρεαλιστής. Οι κατηγορίες αυτές του ηθογράφου-ρεαλιστή δεν ικανοποιούν πολλούς από τους σύγχρονους μελετητές του Παπαδιαμάντη, που τονίζουν την ποιητική πνοή του έργου του, τον έντονο συμβολισμό του, την μεταφυσική του διάσταση, την «κατάργηση της χρονικότητός»

του. Δύο θέματα που παρουσιάζονται συχνά στα διηγήματα του Παπαδιαμάντη, τα οποία είναι θεμελιώδη και στο πεζογραφικό και ποιητικό έργο της ευρωπαϊκής ρομαντικής εποχής είναι πρώτον ο προέχων ρόλος της φύσης και δεύτερον ο ανέφικτος έρωτας.

Ελισάβετ Κωνσταντινίδου, «Ο Παπαδιαμάντης και η Παράδοση του Ευρωπαϊκού Ρομαντισμού»: [Εταιρεία Ευβοϊκών Σπουδών], Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου για τον Παπαδιαμάντη: Σκιάθος, 20-24 Σεπτεμβρίου 1991, Αθ.: εκδ. Δόμος, 1996, 387-405: 387-388.

Η Σχέση του με τη Φύση

... Νομίζω πως η σχέση του Παπαδιαμάντη με τη φύση δεν είναι μονάχα αισθητική, αλλά κυρίως ηθική. Πρώτα πρώτα είναι ο συγγραφέας του ανοιχτού χώρου. Τοποθετεί τα δρώμενα μέσα σ' αυτόν τον ανοιχτό χώρο, τη φύση. Φύση και άνθρωπος αλληλοεξαρτώνται και αλληλοεπηρεάζονται. Η φύση καθορίζει εν πολλοίς τα δρώμενα, αλλά και τα δρώμενα επενεργούν στο ήθος της φύσης. Ο Παπαδιαμάντης δεν μένει σ' ένα λαϊκό ανιμισμό, σαν αυτό των δημοτικών μας τραγουδιών. Η φύση είναι άλλο κτίσμα· δεν είναι προέχταση του ανθρώπου. Όμως όχι κατώτερο. Ο άνθρωπος δεν μπορεί, με το αζημίωτό του, να ξεκόψει από τη φύση. Αν το κάνει, ξεκόβει από τον θαυ-

μάσιο «Κόσμο» και το επιτίμιο είναι η αλλοτρίωση και η φθορά. Όπως τόνισα στην αρχή, ο Παπαδιαμάντης νοσταλγεί το «κατά φύσιν», το αρχαίο κάλλος και την παρθενικότητα. Επομένως είναι και σημείον αναφοράς. Ο άνθρωπος, όσο μένει μέσα στη φύση κι όσο ανοίγει διάλογο μαζί της, μένει φυσικός, πιο νήπιος, πιο αθώος. Χωρίς αυτή την αθωότητα η επικοινωνία του με το Θεό γίνεται δρόμος μετ' εμποδίων. Έτσι η φύση γίνεται καταλύτης, που βοηθά τον άνθρωπο να συνδιαλαγεί με τον Κτίστη και της φύσης και του ανθρώπου.

Κυριάκος Πλησής, Προσεγγίσεις: Λογοτεχνικά Δοκίμια για 12 Νεοέλληνες Συγγραφείς, «Αστήρ» Αλ. & Ε. Παπαδημητρίου, 1995, σσ. 77-86: 80, 84-85.

Η Σχέση του με την Παράδοση

Η τέχνη είναι μέσον· δεν είναι σκοπός. Ο Παπαδιαμάντης δε γοητεύτηκε από το μέσον, ώστε να λησμονήσει το σκοπό ή να κάνει σκοπό το μέσον. «Έπειτα ουδαμού σχεδόν θα εύρητε ότι επεζήτησα βεβιασμένην θέσιν ή πλοκήν, όπως γαλβανίσω την περιέργειαν του αναγνώστου» (2.515). Ο λογοτεχνικός (ο *altra cosa*) κόσμος της Αθήνας μπορεί να ρωτάει τι θα ήταν ο Παπαδιαμάντης χωρίς τα διηγήματα ή το λογοτεχνικό έργο. Δε βλέπω να ρωτάει τι θα ήταν τα διηγήματα χωρίς τον Παπαδιαμάντη. Ποιο θα ήταν το αποτέλεσμα (η διηγηματογραφία) δίχως την αιτία του (ο Παπαδιαμάντης). Αυτή θα ήταν, ωστόσο, η κανονική σειρά. Γιατί έχουμε στην ελληνική γλώσσα —και

σε ξένες— και άλλα λογοτεχνικά έργα, αισθητικά «ωραία» ή πληρέστερα σε κατεργασία, αλλά δεν είναι Παπαδιαμάντης. Λείπει η προέχταση που μας μεταφέρει —κάθε λαό— στο ανεξήγητο εκείνο κάθεστώς των πατέρων ή στο επίκεντρο της πνευματικότητάς μας, στη μεταφυσική ρίζα της ζωής. Και για να το έχει κανένας αυτό δε φτάνει οποιαδήποτε ποιητική φλέβα ή αισθητική πληρότητα. Αυτή μοναχή της μπορεί να γεννάει έργα (γεννάει πολλά), δε γεννάει τα έργα της παράδοσης. Από την άλλη μεριά, το να ανήκεις απλά και μόνο στην παράδοση, δίχως να έχεις τη χρειαζόμενη δεξιοσύνη στα χέρια, πάλι δε φτάνει να δώσει σε οποιοδήποτε έργο την προέχταση που αναφέραμε. Παράδειγμα ο Μωραϊτίδης. Είχε το ένα, δεν είχε το άλλο. Πρέπει να

υπάρχουν και τα δυο (παράδοση και δεξιοσύνη) για να μεταφερόμαστε στη ρίζα της ζωής. Και αυτά τα δυο πρέπει να έχουν γίνει ένα. Παράδειγμα ο Παπαδιαμάντης.

Ζήσιμος Λορεντζάτος, «Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης [Α']: Πενήντα Χρόνια από το Θάνατό του», Μελετήματα, τ. 1., Δόμος, 1994, σσ. 235-258: 257-258.

Η Γλώσσα και το Ύφος του Παπαδιαμάντη

Αγαπούν λοιπόν όλοι κι όλοι σέβονται την καθαρεύουσα του Παπαδιαμάντη, αγαπούν και τα ρητά —τα ολίγα— των αρχαίων τραγικών και τα —πάμπολλα— της Γραφής,

χωρία ολόκληρα από τους Ψαλμούς, από τους Προφήτας, (τ' αγαπά κι ο Παπαδιαμάντης όπως ο Καβάφης αγαπά τις αυτούσιες περικοπές από αρχαίους συγγραφείς, τι μνήμη απέραντη! πόσο παρόντα θα έπρεπε να είναι στο νου του αυτά όλα!), από τα οποία είναι οι σελίδες του κατάσπαρτες· αγαπούν ακόμη κ' εκείνο το περίεργο το ύφος, τον τρόπο του να βάζει το επίθετον ύστερ' απ' το ουσιαστικό («ο καταρράκτης ο βαθύς», «το μήκος το ανατολικόν», «τους σκοπέλους τους σπαρτούς», «χαράδρας χειμάρρων κατωφερείς») και που, τ' ομολογώ, μ' εξένιζε κ' εμένα, όταν ήμουν παιδί.

Αλλ' η καθαρεύουσα του Παπαδιαμάντη πώς να μην κάνει θαύματα, όταν εμπρός της είχε όλο τον πλούτο —δυόμισι χιλιάδων χρό-

νων— της τελειότερης γλώσσας του κόσμου, κι' όταν ημπορούσε ακόμη να δανείζεται και τις λέξεις της δημοτικής και να τις μεταχειρίζεται κ' εκείνες, είτε μέσα σε εισαγωγικά, στο κείμενο, είτε ελεύθερα, στους διάλογους και στις αφηγήσεις των προσώπων, κι' όταν, για τη σύνταξη, είχε πάλι για πρότυπον, είτε την ίδια την αρχαία, είτε την τελειότερην απ' τις σύγχρονες, τη γαλλική, κ' εμπορευόταν τότε στα μονοπάτια που του έστρωναν οι κλασικοί οι γάλλοι, όσο κ' οι μεταγενέστεροί τους.

Γιατί ο Παπαδιαμάντης είχε αλάθητο και το αίσθημα του προφορικού, του δημοτικού λόγου. Σε κανένα συγγραφέα οι διάλογοι δεν είναι τόσο απολύτως φυσικοί, παντού και σ' οποιοδήποτε θέμα, όσον είναι σ' αυτόν. Δυο διηγήματά του

ολόκληρα, το «θαύμα της Καισαριανής» κ' η «Χολεριασμένη», είναι γραμμένα, απ' την αρχήν ως το τέλος, ωσάν αφηγήματα άψογα γερώντισσας αθηναίας — στο πρώτο πρόσωπο.

Αλλ' είχε βαθύ και το αίσθημα της ακριβολογίας· κι' αυτό τον οδηγούσε στην καθαρεύουσα.

Άλλως τε ως τα 1905, κι' αργότερα ακόμα, η πεζογραφία μας μη δεν ήταν κατά μέγα μέρος καθαρεύουσα;

Τ. Άγρας, ό.π., σσ. 21, 25

Η Ατμόσφαιρα στο Έργο του

Περισσότερο από κάθε άλλον Έλληνα πεζογράφο, ο Παπαδιαμάντης δημιουργεί ατμόσφαιρα. Σε

όλα τα άλλα πολλοί δικοί μας τον ξεπερνούνε. Όχι μόνο στη γλώσσα και στη μορφή, μα και στην επαφή με τη φύση και στη δύναμη της δραματικής πλοκής και στη δύναμη της δημιουργίας ανθρώπινων τύπων, σε ό,τι χρειάζεται μια ανώτερη φαντασία. Και όμως ο Παπαδιαμάντης, με την καθαρεύουσά του, με τις ατασθαλίες του, τις αδεξιότητες του, τις αδιαφορίες του, πιο αδούλευτος, πιο άμαθος, πιο απειθήρχητος, κρατάει απαραμέριστος τη θέση του, μόνο με την κρυφή μαγεία της ατμόσφαιράς του. Όταν απομακρυνθούμε κάπως από το έργο του Παπαδιαμάντη, εκείνο που απομένει μέσα μας δεν είναι ούτε οι μεγάλες σκηνές, ούτε οι ξεχωριστές περιγραφές, ούτε οι ανθρώπινοι τύποι, ούτε οι μεγάλες εξάρσεις· είναι αυτό που προσπαθώ

να εκφράσω με τη λέξη «ατμόσφαιρα», διάχυτη σε όλο του το έργο.

Κωνστ. Τσάτσος, Αισθητικά Μελετήματα, Αθ.: Οι Εκδόσεις των Φίλων, 1977, σσ. 58-62: 59-60.

Τύχη του Έργου του: Επιδράσεις, Αποτίμηση

Ας καθορίσουμε την προσφορά του Παπαδιαμάντη. Με τάξη, μάλιστα, και με καθαρότητα που σπανιότατα ανέχονται οι κόσμοι των λογοτεχνικών έργων.

α) Έδωσε τον Έλληνα στην πιο απροσποίητη έκφρασή του. Και από την πλευρά αυτή, το έργο του, ανεξάρτητ' από κάθε άλλο περιεχόμενό του, έχει την αξία ιστορικής μαρτυρίας. Διαβάζεις Παπαδιαμά-

ντη και γνωρίζεις την Ελλάδα ως τους Βαλκανικούς πολέμους.

β) Έδειξε στον πεζό μας λόγο το δρόμο της αληθινής δημιουργίας, που είναι η πορεία του λυρικού ανθρώπου. Και στην πορεία αυτή, που δεν την υποπτεύτηκε η Ελλάδα του τέλματος, γυρίζει τώρα ολόκληρη και καταφεύγει σ' αυτήν η Ελλάδα των αναζητήσεων, — μεγάλο μέρος της τελευταίας και προτελευταίας λογοτεχνικής γενεάς.

γ) Καλεί πενήντα τόσα χρόνια κάθε Έλληνα να του χαρίσει μια αισθητική χαρά. Οι πρακτικοί ασ μην πουν το λόγο τους. Η προσφορά αυτή είναι το καλύτερο και το χρησιμότερο, που μπορεί να δώσει ένας πνευματικός άνθρωπος. Κι όπου πνευματική χαρά, εκεί και μεγάλη ζωή κι εθνική προκοπή.

Πέτρος Χάρης, Έλληνες Πεζογράφοι..., τ. 1., Αθ.: Βιβλ. της «Εστίας»,¹ 1953-³1979, σσ. 25-58: 61.

■ Για το Όνειρο στο Κύμα

Ερωτικά Διηγήματα

Είναι μια ειδική κατηγορία διηγημάτων του Παπαδιαμάντη. Ο ερωτισμός λειτουργεί μονόπλευρα και παρουσιάζεται σαν ένα ακοίμητο πάθος (Ολόγυρα στη λίμνη, Η νοσταλγός, Η βλαχοπούλα). Όπου όμως παρουσιάζεται περισσότερο πραγματιστής ο συγγραφέας, παρατηρεί την ερωτική συμπεριφορά του λαού. Ο Παπαδιαμάντης έχει βαθιές λαϊκές ρίζες, ζει κοντά στο λαό και γίνεται γνήσιος λαϊκός ηθογράφος. Σε πολλά διηγήματά του

παρουσιάζει άντρες που έχουν παντρευτεί, σε δεύτερο γάμο, γυναίκες μικρότερες από τις κόρες τους (Η νοσταλγός, Ρόδινα ακρογιάλια κ.ά.). Στις συζητήσεις των ανθρώπων του λαού το ερωτικό σκάνδαλο, η περιέργεια και το κουτσομπολιό είναι κυρίαρχα θέματα (Η σπηλιά του δράκου, Η βλαχοπούλα, Η αποσώστρα). Άλλοτε πάλι ο ερωτισμός ρίχνει στη διήγηση τη βαριά σκιά του πειρασμού (Ο καλόγερος, Φαρμακολύτριά).

Πολλές φορές με το λυτρωτικό μηχανισμό της καλλιτεχνικής δημιουργίας (sublimation), εξιδανικευμένος ο ερωτικός καημός γίνεται πηγή ποιητικότερων αφηγήσεων (Υπό την βασιλικήν δρυν, Όνειρο στο κύμα, Ολόγυρα στη λίμνη, Τ' αστεράκι).

Γ. Παγανός, ό.π., σ. 84

Ερμηνευτικά για το «Όνειρο στο Κύμα»

Μια πρώτη ερμηνεία του διηγήματος, που θα ταίριαζε και στο πνεύμα ίσως της εποχής του αλλά και στην καθιερωμένη θεώρηση του Παπαδιαμάντη, είναι μια ερμηνεία από ηθικο-θρησκευτική σκοπιά. Η ιστορία μπορεί να διαβαστεί ως αλληγορία της έκπτωσης του ανθρώπου από μια αρχική ιδανική κατάσταση ευδαιμονίας (που περιγράφεται με αναφορές στο Άσμα Ασμάτων: ποίημα ερωτικό και ποιμενικό (σ. 264) σε μια δυστυχισμένη ανώφελη ζωή. [...])

Μια δεύτερη ερμηνεία που συνδέεται στενά με την προηγούμενη

είναι να ιδωθεί το διήγημα ως μια εκδήλωση της αντίθεσης φύσης και πολιτισμού. Η φύση αντιπροσωπεύει την εφηβική ηλικία του αφηγητή, όταν είναι ωραίος και ευτυχισμένος έφηβος αλλά και «φυσικός άνθρωπος», ενώ ο πολιτισμός ταυτίζεται με την ώριμη ηλικία, όταν εργάζεται στο γραφείο ενός δικηγόρου και αισθάνεται δέσμιος και καταπιεσμένος. [...]

Μια τρίτη ερμηνεία είναι η αισθητική προσέγγιση που βλέπει στο διήγημα μια αμφιταλάντευση ανάμεσα στο υψηλό και το αισθησιακό, στην παραίσθηση και την υπερβατικότητα. [...] μια άλλη [τέταρτη] ερμηνεία του διηγήματος που έχει ως άξονα «την αντιπαράθεση της ευτυχισμένης εφηβείας στη φθορά της ωριμότητας». Μπορεί δηλαδή να ερμηνευθεί ως μια ιστορία μετα-

σχηματισμού του βοσκού σε δικηγόρο, που αντιστοιχεί σε ένα πέραςμα από το βουνό στην Αθήνα, από την εφηβεία στην ωριμότητα. Καθώς είναι φανερό μια τέτοια ερμηνεία επικαλύπτει κάπως τη δεύτερη.

Μια πέμπτη ερμηνεία θα ήταν ψυχαναλυτική. Το διήγημα αντιπροσωπεύει την καταστολή της επιθυμίας, το στραγγάλισμα μιας εφηβικής φαντασίωσης, την αμφιταλάντευση ανάμεσα στο όνειρο και την πραγματικότητα, στη φυσική ζωή και στην τεχνητή, [...]

Δημήτρης Τζιόβας, Το Παλίμψηστο της Ελληνικής Αφήγησης: Από την Αφηγηματολογία στη Διαλογικότητα, Οδυσσέας, 1993, σσ. 223-243: 231-237.

Παράλληλα Κείμενα

Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος

Μαθητεία στο «Όνειρο στο κύμα»*
(Απόσπασμα: Οι άμεσοι μαθητές)

**Η σάρκα κρίνο
σε θάλασσα φεγγάρι
– άσωστος πόνος**

**Συ τον γκρεμό σου
κι αυτή το μονοπάτι
– σωστά τραβάτε.**

**Ο Παπαδιαμάντης κυμάτισε απά-
παράμιλλα τη Μοσχούλα στο όνει-
ρο. Δεν ξαναγεννιέται τέτοιο κύμα.
Κι όμως, πολλά φεγγάρια αργότε-
ρα, στη φεγγαροφώτιστη θάλασσα
ενός άλλου νησιού, ο Μυριβήλης**

λαβαίνει το θάρρος και δοκιμάζει να μπει στο ίδιο όνειρο.

Ανήκε στους πεζογράφους που αγάπησαν πολύ τον Παπαδιαμάντη και μαθήτεψε καλά κοντά του. Το μυθιστόρημα του Η Παναγιά η Γοργόνα πάντοτε μου έδινε την εντύπωση ότι, παρ' όλη τη διαφορά της φύσης —άρα και της γραφής— του Μυριβήλη, περπατάει ή, μάλλον, πλέει στα υγρά χνάρια του «Ονείρου στο κύμα». Εντύπωση πιθανότατα εντελώς προσωπική και δεν επιχειρώ να την υπερασπιστώ. Ωστόσο υπάρχει στο μυθιστόρημα ένα δεκασέλιδο κεφάλαιο, το 38ο, όπου ο Μυριβήλης, έξω από κάθε αμφιβολία πληρώνει τοις μετρητοίς στον Παπαδιαμάντη ένα μέρος των διδάκτρων. Στο μεγαλύτερο τμήμα του κεφαλαίου μεταγράφεται, με τους τρόπους φυσικά της μυριβηλι-

κής γραφής, το «Όνειρο στο κύμα». Τι και αν η Σμαραγδή είναι ψαρού, όπως θα την έλεγε ο Σολωμός, τι κι αν ο Λάμπης είναι κι αυτός ψαράς; Το νυχτερινό κολύμπι της κόρης και η σωστική επέμβαση του αγοριού είναι —ή θέλει να είναι— ο αντίτυπος των λουτρών της Μοσχούλας και του μικρού βοσκού.

Περιορίζομαι στην αντιγραφή δύο μικρών αποσπασμάτων:

Προχωρούσε με απλωτές κ' ένιωθε ευτυχισμένη. Κολυμπούσε ήρεμα, ξεκούραστα, χωρίς να νιώθει πια το βάρος του κορμιού. Όλα ήταν τόσο ανάλαφρα και δροσερά, σα να πετούσε στον αέρα. Κάποτε σταματούσε, γύριζε στη ράχη, κι άφηνε την ανάσα της θάλασσας να την ανασηκώνει και να την κουναρίζει αβρά. Έδινε μια μικρή μπάτσα στο κύμα να δει τα φεγγαρόκρινα να πε-

τιούνται από παντού. Κολυμπούσε με το πρόσωπο κοντά στο νερό, κ' η θάλασσα της φιλούσε όλο το μάγουλο, της άγγιζε τ' αυτί. Και σαν έσκυβε να δει στα βαθιά, έβλεπε μεγάλες κουλούρες σα χρυσά σωσίβια να βγαίνουν από το σκοτεινό βυθό αμέτρητες, η μια ύστερ' από την άλλη, ατέλειωτη αλυσίδα. Ξεκινούσαν μικρές ίσαμε πιάτα, και σαν ανέβαιναν ως την απανωσιά, φάρδαιναν σαν πανέρια. Εκεί παίζαν ελαστικά τον κύκλο τους, λύγιζαν με χίλια μαλακά σχήματα. Από τον ένα μεγάλο κύκλο, ξεχώριζαν ένα, δύο, τρεις, δέκα δίσκοι ολόχρυσοι, μακρουλοί, στρογγυλοί [...]

Και κει που τ' ανάδευε ο νους της όλ' αυτά με τόσο κέφι, πάνω στ' ανεγάλλιασμα που τη γιόμιζε σύγκορμη, ήρθε το ξαφνικό και τ' αναπάντεχο.

Αυτά με την ανέγνοιαστη Σμαραγδή που όμως ξαφνικά τρομάζει.

Ύστερα:

Της φάνηκε πως βούλιαζε ο νους της, πως ένα φωσάκι έλιωνε σιγά, πως έχανε τον κόσμο για πάντα.

Την ίδια στιγμή ο διακαμός ενός ανθρώπου τινάχτηκε από ψηλά μες από τα σκίνα της ράχης κι έπεσε με χλαπαταγή στα νερά. Χάθηκε με τη βουτιά, και σαν ξενέρισε, κολυμπούσε με μεγάλες απλωτές προς τη Σμαραγδή. Την πρόφτασε να χτυπιέται ζαλισμένη και να καταπίνει θάλασσες. Την άρπαξε απ' τα μαλλιά, και πλέβοντας με τα πόδια και με το 'να χέρι, την έσυρε στα ρηχά κατά τη βάρκα. Τότες, λαχανιασμένος από τον αγώνα, στάθηκε όρθιος στη ραχοπατιά. Έσκυψε και πήρε στην αγκαλιά τη γυμνή κοπέλα να την αποθέσει στη βάρκα.

Αυτά με τον Λάμπη, που η βουτιά του θα ορίσει τελεσίδικα τη μοίρα του, θα σφραγίσει τη ζωή της Σμαραγδής και θα προοικονομήσει την έξοδο του μυθιστορήματος.

Από τα νερά της Σκιάθου του 1900 το όνειρο, πάντα στο κύμα, έφτασε στα νερά της Λέσβου το 1948 — μισόν αιώνα ταξίδι. Κι από κει κατηφόρισε θαλασσοπορώντας στην Κάλυμνο και την Τέλεντο:

Κι ακροζυγιάστηκε πάνω από τα κρύσταλλα νερά κι ως έπεσε, ένοιωθε μια αγαλλίαση, σα ν' αναγεννιόταν όλη του η αίσθηση μέσα στο φως και τη δροσιά της θάλασσας, π' όλοι αποσβύνανε της ζωής οι φόβοι, αχνά, λιβανισμένα φαντάσματα.

Μα την ίδια στιγμή ένα πλατάγιασμα από πλάι στ' ακρογιαλάκι που χώριζε ο κουφαρωτός βράχος από

τη δικιά του ακρογιαλιά, τον ξάφνιασε και πριχού καλά-καλά το λογισθεί, είδε να ξεπερνάει τ' όριο το δικό του, προς το πέλαο, φανερωμένο σαν δέλφινας με το πλέξιμο, μέσ' τον αφρογάλανο ωραιώνα, που κύκλωνε, το λιγερόλαμνο κορμί της Ζωγραφούλας, με το ολόασπρο πουκαμισάκι ως μόνο έντυμα. Κι ως έπλεχε κι ανάριχνε κεφάλι, μπράτσα, στου ήλιου μέσα τη νερολαμπή, που παίζανε, σε ασήμιο αφρό, πόδια και σκέλη, φάνταζε σε ολόσωμη γύμνια [...]

Κι ως την είδε πάλι, κάνοντας στροφή, να κράξει τ' όνομά του και να 'ρχεται επάνω του, τον πήρε η δείλια του θνητού, να βγει, τάχα να κρύψει την ασκήμια του δικού του κορμιού. Και μόλις που πρόφταξε με ντυμένη μόνο την αιδώ να ριχτεί πίσω στη θάλασσα. Πρόκανε τότε κείνη με γλήγορη πλεξησιμά του, σή-

κωσε τα μπράτσα στο λαιμό του κι αγκαλιάστηκαν.

Έτσι ιστορεί, το 1956, ο Γιάννης Κλ. Ζερβός, Καλύμνιος ποιητής και πεζογράφος, το θαλασσινό όνειρο και το περιλάμπασμα¹ του Διαμιανού και της Ζωγραφούλας. Μπορεί εδώ το όνειρο να κολυμπάει στο φως του ήλιου κι όχι του φεγγαριού, και μπορεί ακόμη να είναι η γυναίκα που πηγαίνει προς τον άντρα και να 'ναι αυτός που εξαφνιάζεται. Ο Ζερβός όμως, παρ' όλες τις αλλαγές φωτισμού και συμπεριφοράς των προσώπων (κι όσες άλλες ακόμα), με το εκτενές διήγημά του «Πίπτοντες και Ανιστάμενοι» της συλλογής Αγωνισμένοι και Λυτρωμένοι², εξοφλεί, όπως ο Μυριβήλης, μέρος της οφειλής του στη διδαχή του «Ονείρου στο κύμα». Και για να μην του αμφισβη-

τηθεί η μαθητεία, σπεύδει να την εξαγγείλει με το πρώτο από τα τρία μόντο του διηγήματος:

«Είχε πέσει εις το κύμα γυμνή· ίνδαλμα αφάνταστον, όνειρον επιπλέον εις το κύμα».

*

Θα ήταν λάθος αν μιλούσαμε μια παραλληλία των κειμένων του Μυριβήλη και του Ζερβού προς το παπαδιαμαντικό³. Το 38ο κεφ. της Παναγιάς της Γοργόνας —αν όχι όλο το μυθιστόρημα— και οι «Πίπτοντες και Ανιστάμενοι» του Ζερβού —ή, μάλλον, όλη η συλλογή— εκπορεύονται από το «Όνειρο στο κύμα». Οι διαφορές κάποτε ίσως είναι —ή φαίνονται— σημαντικές, ο γενετικός όμως κώδικας των τριών κειμένων μαρτυρεί ότι η συγγένειά τους είναι στενή.

Δεν υπάρχει διαθέσιμος χώρος για να επισημάνουμε τις αποκλίσεις. Περιορίζομαι σε σύντομη υπογράμμιση ορισμένων κοινών στοιχείων, χωρίς σχόλια. Το πρώτο: παρότι εξαίρεται το γυμνό κάλλος της γυναίκας —δε θα έλεγα ανενδοίαστα: «παρά τον αισθησιασμό των κειμένων»— τα τρία κείμενα και οι ήρωές τους και οι πράξεις τους βρίσκονται κάτω από το βλέμμα της Παναγίας. Στον Παπαδιαμάντη η Μονή του Ευαγγελισμού σκιάζει το όνειρο. Στον Μυριβήλη όλο το παραδοχώρι εποπτεύεται από την Παναγιά τη Γοργόνα. Ο Δαμιανός του Ζερβού είναι ψάλτης και η θαλασσινή περίπτωση συμβαίνει όταν πανηγυρίζεται η Χαριτωμένη του νησιού. Δεύτερο: η επαφή των σωμάτων δεν οδηγεί σε σαρκική μείξη, ακόμα και στον Ζερβό όπου υπάρ-

χει αμοιβαία έλξη. Τρίτο: κανείς από τους τρεις ονειρικούς έρωτες, μονόπλευρος ή αμφίπλευρος, δεν καταλήγει σε γάμο. Απεναντίας, στον Μυριβήλη ο άντρας και στον Ζερβό η γυναίκα αυτοκτονούν. Τέταρτο: ο Παπαδιαμάντης και οι μαθητές τους, στα κείμενα που εδώ εξετάζουμε, δεν εκδέχονται τον έρωτα ως ερωτοτροπία αλλά ως κ ρ η μ ν ο – β α σ ί α.

Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Το κείμενο παραχωρήθηκε ειδικά για το βιβλίο από τον φιλόλογο, εκδότη του Παπαδιαμάντη, Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλο, τον οποίο και ευχαριστούμε.

1. αγκάλιασμα
2. Βλ. την β' έκδοση, «Δόμος» 1990.
3. Δεν ξέρω παράλληλο κείμενο του «Ονειρού στο κύμα». Ίσως ο σολωμικός «Κρητικός»...

Στρατής Μυριβήλης (1890-1969)

«Η Παναγιά η Γοργόνα» (απόσπασμα)

Το φεγγαρόφωτο πλημμύριζε το μικρό λιμάνι, έτρεχε ρυάκι από τα ράχτα. Έκανε τα ξέσκεπα πρόσωπα των κοιμισμένων ψαράδων σαν τα πρόσωπα των νεκρών βασιλιάδων της Μυκήνας, σκεπασμένα με μάσκες από ψιλό φύλλο χρυσαφιού.

Έστριψε την αγριοβραχιά της Βίγλας και πήρε γιαλό-γιαλό τον

άμμο της Κάγιας, ανάμεσα Βίγλα και κάβο-Κόρακα. Εκεί είναι μια ρηχή αγκαλίτσα ανάμεσα στις πέτρες και τα φουντωμένα χαμόδεντρα, που απλώνουν τις σγουρές τούφες ως το γιαλό. Άραξε μέσα στον ίσκιο που κάνουν οι βράχοι, πέταξε το ρούχο και τινάχτηκε στο νερό κατακέφαλα.

Η αψιά ευτυχία του δροσερού νερού τίναξε, ηδονικός σπασμός, τα σπλάχνα της. Ήταν μια αίσθηση βίαιης χαράς και λευτεριάς, μια δροσιά που έφτανε ως την ψυχή της, σα να φόραγε κατάσαρκα ολάκερη τη θάλασσα, από την κορφή ως τα νύχια. Μια φορεσιά ρευστή και αγέρινη σαν αυτές τις μακριές διάφεγγες φούστες με τα γλαυκά και τριανταφυλλιά χρώματα, που φορούσαν μέσα στ' αμερικάνικα περιοδικά του Φόρτη κάτι κυρίες με

κορμιά ανάλαφρα σαν τα σύννεφα. Την ένιωθε να σέρνεται πίσω της η ουρά, ατελείωτη, ως πέρα στις μακρινές ακρογιαλιές, όπου οι φραμπαλάδες φουρφουρίζουν μικρά αναδιπλωτά κύματα από αφρό.

Το κορμί της άστραψε μια στιγμή στο φεγγάρι σαν ένα μεγάλο χρυσόψαρο, κατόπι χάθηκε. Στον τόπο που βούτηξε, το φεγγάρι έριξε μια χεριά μεγάλες ασημένιες μονέδες. Ξενέρισε πέρα, καμιά δεκαριά οργιές. Το κεφάλι βγήκε ήρεμα σα λουλούδι μες από το κύμα, κατόπι τα λαιμά, οι λαμπεροί ώμοι. Τίναξε πίσω τη βαριά χήτη, σαν το νιο αγρίμι που φρουμάζει από τη χαρά της ζωής. Κατόπι, μεμιάς τράβηξε στα βαθιά με ανοιχτές πλεψιές.

Εκεί ξαφνικά είδε πως βρέθηκε πάλι να κολυμπά μέσα στη φεγγαρόστρατα. Ένας φαρδύς έρημος

δρόμος από ρευστό φως, που τραβούσε πέρα, έφτανε ως τ' ακροούρανα. Ήταν ένα γεφύρι από χρυσή ψάθα, που σάλευε και άστραφτε.

.....
.... Προχωρούσε με απλωτές κι ένιωθε ευτυχισμένη. Κολυμπούσε ήρεμα, ξεκούραστα, χωρίς να νιώθει πια το βάρος του κορμιού. Όλα ήταν τόσο ανάλαφρα και δροσερά, σα να πετούσε στον αέρα. Κάποτε σταματούσε, γύριζε στη ράχη, κι άφηνε την ανάσα της θάλασσας να την ανασηκώνει και να την κουναρίζει αβρά. Έδινε μια μικρή μπάτσα στο κύμα να δει τα φεγγαρόκρινα να πετιούνται από παντού. Κολυμπούσε με το πρόσωπο κοντά στο νερό, κ' η θάλασσα της φιλούσε όλο το μάγουλο, της άγγιζε τ' αυτί. Και σαν έσκυβε να δει στα βαθιά, έβλεπε μεγάλες κουλούρες σα χρυσά

σωσίβια να βγαίνουν από το σκοτεινό βυθό αμέτρητες, η μια ύστερ' από την άλλη, ατελείωτη αλυσίδα. Ξεκινούσαν μικρές ίσαμε πιάτα, και σαν ανέβαιναν ως την απανωσιά, φάρδαιναν σαν πανέρια. Εκεί παίζαν ελαστικά τον κύκλο τους, λύγιζαν με χίλια μαλακά σχήματα. Από τον ένα μεγάλο κύκλο, ξεχώριζαν ένα, δύο, τρεις, δέκα δίσκοι ολόχρυσοι, μακρουλοί, στρογγυλοί. Ύστερα έλυναν τη χρυσή κορδέλα τους και σάλευαν να σκεδιάσουν φανταστικά κεφαλαία, ρευστά και σερπετά, μιας άγνωστης γλώσσας. Εκεί, προς τη μεριά των βράχων ήταν τόσο πολλά... Ένα πλήθος χρυσά πελώρια μάτια γιόμισε η θάλασσα. Ήταν του φεγγαριού τα μάτια, και τα κατρέφτιζε η θάλασσα, ή μήπως ήταν της θάλασσας τα μάτια, που άνοιγαν μονάχα τη νύχτα;

Της ερχόταν να ξεφωνίσει από χαρά, να πάει η φωνή της ως το φεγγάρι, να πάει ακόμα πιο μακριά, ως το Χριστό, εκεί που κάθεται ο καημένος και περιμένει να ξαναγίνουν καλοί οι ψαράδες της Σκάλας, να πάρει πάλι την άγια στράτα του, να πάει να τους έβρει στ' ανοιχτά την ώρα που καλάρουν. Να βλογήσει τα δίχτυα τους, να πέσει πολύ ψάρι. Να φάει ο φτωχόκοσμος, να περσέψει και για το ρακί τους, να περσέψει και για το σπίτι, να μη γρινιάζουν οι γυναίκες τους, και να πάψουν να τις χτυπάνε κλωτσιές μέσα στα λαγόνια.

Και κει που τ' ανάδευε ο νους της όλ' αυτά με τόσο κέφι, πάνω στ' ανεγάλλιασμα που τη γιόμιζε σύγκορμη, ήρθε το ξαφνικό και τ' αναπάντεχο.

Κοιτώντας τα παιχνίδια που 'κανε το φως μέσα στο νερό, της φάνηκε πως είδε από κάτω της, καμιάν οργιά μόλις βαθιά, ένα μεγάλο σκοτεινόν ίσκιο, μακρύ και γρήγορο, που έφευγε με ορμή κάτω από το κορμί της.

Πάγωσε η καρδιά της, μεμιάς της ήρθε στο νου η χηνόγατα που χάλασε τα δίχτυα του Λαθιού, μαζί και το θεριόψαρο που κατάπιε τον Αντώνη το Ψαροξέραςμα. Η τρομάρα χύθηκε μέσα της υγρό και κρύο φίδι. Έκανε μια κίνηση, να γυρίσει τα πίσω μπρος, κατά την ακρογιαλιά. Δε μπορούσε, ένιωθε τα μέλη να μην την ακούν, όπως μέσα σε βραχνά. Οι κινήσές της έγιναν άταχτες, χτυπούσε σαν τρελή τα νερά.

Πάσχισε να βγάλει μια φωνή, να πατήσει μια τσιριζιά. Ένας κόμπος

ανέβηκε στο λαρύγγι και δεν μπόρεσε. Άρχισε να παλεύει με τα νερά χωρίς να βλέπει, απελπισμένη. Γεμάτη φρίκη, σπάραζε με τα χέρια και με τα πόδια. Κείνη τη στιγμή ένωσε κάτουθέ της κάτι σκληρό και παγωμένο να περνά κατάσαρκα, ν' αγγίζει την κοιλιά της ξυστά.

Τότες τινάχτηκε, έβαλε τα δυνατά της και πάτησε μια τσιριξιά, τρελή από φρίκη:

— Φτάξτε! Γλυτώστε με!

Της φάνηκε πως βούλιαζε ο νους της, πως ένα φωσάκι έλιωνε σιγά, πως έχανε τον κόσμο για πάντα.

Την ίδια στιγμή ο διακαμός ενός ανθρώπου τινάχτηκε από ψηλά μες από τα σκίνα της ράχης κι έπεσε με χλαπαταγή στα νερά. Χάθηκε με τη βουτιά, και σαν ξενέρισε, κολυμπούσε με μεγάλες απλωτές προς τη Σμαραγδή. Την πρόφτασε να

χτυπιέται ζαλισμένη και να καταπί-
νει θάλασσες. Την άρπαξε από τα
μαλλιά, και πλέβοντας με τα πόδια
και με το 'να χέρι, την έσυρε στα
ρηχά, κατά τη βάρκα. Τότες, λαχα-
νιασμένος από τον αγώνα, στάθηκε
όρθιος στη ρηχοπατιά. Έσκυψε και
πήρε στην αγκαλιά τη γυμνή κοπέ-
λα να την αποθέσει στη βάρκα. Δε
φορούσε άλλο από ένα πανταλόνι
δεμένο με λουρί.

Αυτό το σφιχτό άγγιγμα της γύμ-
νιας της πάνω στην ξένη σάρκα την
έφερε στα συγκαλά της με τον πιο
άσκημο τρόπο. Ήταν κάτι τόσο σι-
χαμερό, ολότελα το ίδιο σαν το
ξύπνημα που έκανε μίαν άλλη φεγ-
γαροβραδιά μέσα στην αγκαλιά του
Βαρούχου. Σε μια στιγμή ξανάζησε
όλη τη νύχτα της ντροπής.

Μεμιάς της πέρασε η λιγοψυχιά.
Τινάχτηκε πίσω, και τράβηξε ένα

δυνατό χαστούκι στο πρόσωπο του ανθρώπου που τη γλύτωσε. Όλα αυτά έγιναν ξαφνικά, μ' ένα ακαταδάμαστο ψυχόρμητο που τη ζωντάνεψε και κυβέρνησε τις κινήσές της. Πιάστηκε από το σκοινί της βάρκας, χώθηκε στο νερό, πολεμούσε να κρύψει πίσ' από το τιμόνι τους κόρφους της που γυάλιζαν στο φως. Φούχτιασε ένα στρογγυλό βότσαλο για όπλο.

— Φύγε! είπε πνιχτά στον άνθρωπο που στεκόταν εκεί και δεν ήξερε τι να κάνει. Φύγε να μη σε σκοτώσω.

Το φεγγάρι τον φώτιζε από τη ράχη, οι ώμοι και τα μπράτσα του γυάλιζαν. Έβλεπε το στήθος του ν' ανεβοκατεβαίνει γρήγορα. Σαν έκανε να γυρίσει, το φως του ήρθε καταπρόσωπο. Τόνη γνώρισε, και σι-

γά-σιγά της περνούσε ο φόβος.
Ήταν ο Λάμπης, του Φόρτη ο γιος.

— Εσύ 'σαι;! είπε σαστισμένη,
με άγρια φωνή.

Έκανε «ναι» και στάθηκε δίβου-
λος, πίσω να πάει ή μπρος. Στέκο-
νταν δυνατός και ψηλός, γυμνός ως
τη μέση, με τα μαλλιά βρεγμένα στο
κούτελο. Χαμογελούσε χαζά και
περίμενε, χωρίς να τολμά να γυρί-
σει τα μάτια.

— Έμπα στη βάρκα και δώσε
μου το ρούχο μου! του λέει και νιώ-
θει το κατωσάγονο να τρεμοπτετά
ακόμα από τη λαχτάρα.

Τ' αγόρι πιάστηκε από την κου-
παστή, έδωσε μια και βρέθηκε μέ-
σα. Πήρε το ρούχο της Σμαραγδής
που άσπριζε στην πρύμη. Της το
'δωσε με τα μάτια αλλού.

Κείνη τ' άρπαξε, το πέρασε γρή-
γορα απάνω της και βγήκε έξω.

Ο Λάμπης έκανε να φύγει, με το κεφάλι σκυμμένο, ντροπιασμένος.

— Θέλεις να κάνω τίποτα; ρώτησε κοιτάζοντας χάμου. Να τραβήξω το σίδερο;

Αυτή είχε καθίσει χάμου στον άμμο, με τα δάχτυλα των ποδιών στο νερό, με τα χέρια δεμένα στα γόνατα. Ανάσαινε βαθιά και γρήγορα. Τα δάκρυα έτρεχαν από τα μάτια της χωρίς αναφυλλητό.

— Στα κομμάτια να τραβήξεις! του 'πε. Δε ντράπηκες να το κάνεις αυτό, βρωμόπαιδο;

Τ' αγόρι πήγε να δικαιολογηθεί:

— Θα πνιγόσωνα, Σμαραγδή!

Άρπαξε μια χεριά βότσαλα, τα χτύπησε στο νερό με άγριο πείσμα.

— Να πνιγόμωνα! Σ' ενδιαφέρει σένα; Αδερφή σου δεν είμαι, συγγένισσά σου δεν είμαι!

Σώπασε, ένας λυγμός την έκοψε.

— Να πνιγόμεουν μακάρι, να
γλύτωνα απ' την προστυχιά σας!
Κάλλιο αυτό παρά κείνο που
'καμες... Δε ντράπηκες, μωρέ; Τι θα
'λεγε ο νονός μου ο καημένος;

Ο Λάμπης σήκωσε το κεφάλι
τρομαγμένος. Είπε γρήγορα:

— Κανένας δεν το ξέρει. Ο πατέ-
ρας με θαρρεί στο γιατάκι. Αν το
μάθει ο πατέρας, εγώ...

— Τι θα κάνεις «εσύ»! γύρισε ορ-
γισμένη και τον μέτρησε με το μάτι.

Ο Λάμπης απόσωσε με σιγανή
αποφασιστική φωνή:

— Εγώ θα σκοτωθώ...

(Στρατής Μυριβήλης, Η Παναγιά
η Γοργόνα, Εστία, 1948)

Γιάννης Ζερβός (1884-1961)

Πίπτοντες και Ανιστάμενοι (απόσπασμα)

Κι ως την είδε πάλι, κάνοντας στροφή, να κράξει τ' όνομά του και να 'ρχεται επάνω του, τον πήρε η δείλια του θνητού, να βγει, τάχα να κρύψει την ασκήμια του δικού του κορμιού. Και μόλις που πρόφταξε με ντυμένη μόνο την αιδώ να ριχτεί πάλι πίσω στη θάλασσα. Πρόκανε τότε κείνη με γλήγορη πλεξιά σιμά του, σήκωσε τα μπράτσα στο λαιμό του κι αγκαλιάστηκαν.

Την πήρε τότε με τα δυνατά του χέρια, απόγυρε στο αμμουδογυάλι της κρυφής ακρογιαλιάς, απ' όπου τον είχε παραμονέψει στον ύπνο του όλη ώρα, κι ως να 'τανε παραδομένη από τον κάματο, ξάπλωσε

σε ειρήνη το κορμί, με το πουκαμισάκι σουφρωμένο επάνω, ξέγυμνο, γάστρα και στήθια, κι ως τρεμούλιασε σ' ένα λιγοθυμισμένο ακρόγελο, που φώτισε ως μέσα τα ογρογάλανα μάτια, του άπλωσε τα χέρια, χάδεψε την όψη του, ως έγειρε εκείνος επάνω στα στήθια και ξεθαρεύοντας κινήθηκε με πάθος και της ασπάστηκε όλο τ' ογρόλαμπρο κορμί από τα μηλίγγια ως το δροσισμένο ποδοστράγαλο.

Μα ιδιοστιγμής σηκώθηκε εκείνη, πήε πιο επάνω στην ακρογιαλιά, γονάτισε, ξεντύθηκε το μοσκεμένο πουκαμισάκι, τ' άφησε τον ήλιο να στεγνώσει κι έμεινε εκεί στητό όλο το επάνω κορμί, γυμνό, π' ανάλαμψε στο φως του όλος εκεί ο κρυφώνας της ακρογιαλιάς.

Σύρθηκε εκείνος στο γιαλό, έκρυψε ως τη μέση το κορμί στη θά-

λασσα και όσο κι αν ένιωθε το πάθος του να ζει, να καίει ακόμα, κύτταε, στιγμή ως στιγμή, ως σ' έκσταση, σαν απρόσωπο ένα φως σε όλο το γυμνό της. Κι όσο ξαστοχούσε, ξύπναε τώρα ένα δέος στην εκστατική λαχτάρα του επάνω στο θάμα αυτό σε όψιμες ημέρες της ζωής του.

Και όλο ετούτο —λες— μέσα σε μια μόνο αστραπή του χρόνου. Γιατί ως ν' αγρύπναε στ' απόκρυφα της βάθη η παρθενική έγνοια κι έκλινε το κορμί πλάι στον άλλο ρουχισμό της κι άπλωσε να κρύψει την αιδώ. Σκιάχτηκε κι ο ίδιος κι απόστρεψε στη θάλασσα, οπού βγήκε στη σπηλιά σαν χτυπημένος, σε μια τρέμουλη συνείδηση, κι ας έκαιε η λαχτάρα του και στοίχειωνε ακόμα ομπρός στην όψη του τ' απάρθενο γυμνό φως.

...

Σηκώθηκε κι ως να το είχε μελετημένο, ξεντύθηκε κι ως στάθηκε στο βράχο το γυμναστικό κορμί, στον ήλιο έδειξε ωσάν με όλο τ' άνθι ακόμα. Κι ακροζυγιάστηκε πάνω από τα κρύσταλλα νερά κι ως έπεσε, ένιωθε μια αγαλλίαση, σα να αναγεννιόταν όλη του η αίσθηση μέσα στο φως και τη δροσιά της θάλασσας, π' όλοι αποσβύνανε της ζωής οι φόβοι, αχνά, λιβανισμένα φαντάσματα.

Μα την ίδια στιγμή ένα πλατάγιασμα από πλάι στ' ακρογιαλάκι που χώριζε ο κουφαρωτός βράχος από τη δικιά του ακρογιαλιά, τον ξάφνιασε και πριχού καλά-καλά το λογισθεί, είδε να ξεπερνάει τ' όριο το δικό του, προς το πέλαο, φανερωμένο σαν δέλφινας με το πλέξιμο, μέσ' τον αφρογάλανο ωραιώνα,

που κύκλωνε το λιγερόλαμνο κορμί της Ζωγραφούλας, με το ολόασπρο πουκαμισάκι ως μόνο έντυμα. Κι ως έπλεχε κι ανάριχνε κεφάλι, μπράτσα, στου ήλιου μέσα τη νερολαμπή, που παίζανε, σε ασήμιο αφρό, πόδια και σκέλη, φάνταζε σε ολόσωμη γύμνια.

Του ήρθε ανέλπιδα και πήε να τον κλονίσει η τόλμη της, μα σα να 'στραψε, αρματωμένο με το φως του πόθου, τ' όνειρο του, κύτταε κι όλο να 'τρεμε μέσα του κρυφή λαχτάρα κι ανάπαλε κι αγάλλιασε η ζωή.

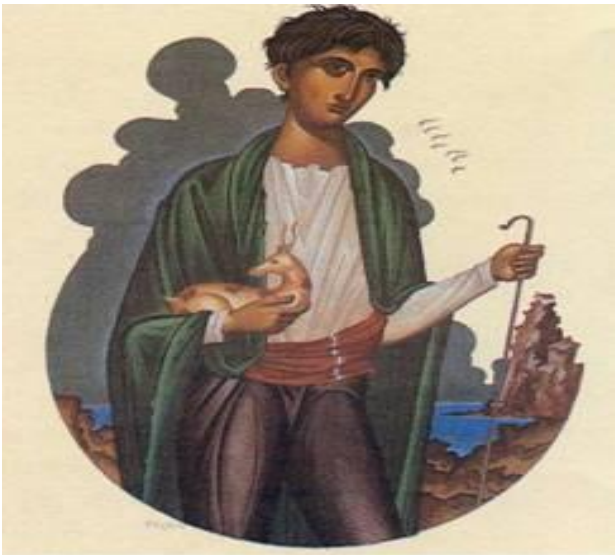
Κι η Ζωγραφούλα, π' άργησε ως να στεγνώσει, σαν μπήκε στο στρατί, λαχτάρισε να τον γνωρίσει, όρθιο εκεί στην πρύμνα. Της ήρθε σαν λιγοψυχιά, τρεμούλιασε και κόπηκε η φωνή, π' έκανε να τον κράξει. Κι όσο αλάργευε η βάρκα,

**σπάραζε η απλή καρδιά, ως ότου
θάμπωσε το φως της να θωρεί κι
έπεσε στα γόνατα με τον σφιχτό
πόνο.**

...

**Και στη δικιά του ψυχή στέρφω-
νε το βρυσικό. Το άγγιξε η πυρά
του πάθους και ζαφλόγισε. Δεν ή-
τανε φαντασία του εκείνο που τον
έδερνε. Κι ούτε μια απλή ακρασία
στιγμής κι ας μην το πείραξε, ουδέ
μόλυνε το παρθενικό κορμί. Μα την
έσπρωχνε εγκληματικά. Της ξεπόρ-
νευε ζωή, ψυχή. Και γρήγορα —
αργά θ' αποθέριζε εκείνη την πρῶ-
τη φλόγα, που της μετάγγισε το ά-
κρατο πάθος του, καλουργώντας
στ' απάρθενο σώμα τη φθορά.**

**Γιάννης Ζερβός, Αγωνισμένοι και
Λυτρωμένοι 1956· β' έκδοση, Δόμος,
1990**

Εικόνα του Γιώργου Κόρδη για το βιβλίο Α. Παπαδιαμάντη «Διηγήματα της αγάπης», Αρμός, 1998.

Στρατής Δούκας

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΑΙΧΜΑ- ΛΩΤΟΥ

■ Βιογραφικά του Στρατή Δούκα

Ο Στρατής Δούκας, δευτερότοκος γιος του Κωνσταντή και της Αιμιλίας Δούκα, το γένος Χατζηαποστόλη, γεννήθηκε στις 6 Μαΐου 1895 στα Μοσχονήσια του Αδραμυτινού κόλπου, όπου και έβγαλε το σχολαρχείο. Τέλειωσε το γυμνάσιο του Αϊβαλί, φίλος και συμμαθητής με τον Φώτη Κόντογλου. Το 1912 γράφτηκε στη Νομική Σχολή του

Πανεπιστημίου Αθηνών και συγκατοίκησε με τον Κόντογλου.

Με την κήρυξη του Α' παγκόσμιου πολέμου διέκοψε τις σπουδές του και επισκέφτηκε το Άγιο Όρος. Ένα χρόνο αργότερα με τον συγγραφέα και ζωγράφο Αντώνη Πρωτοπάτση και άλλους φίλους του ασχολήθηκε με λαογραφικές μελέτες στη Μυτιλήνη. Το 1916 κατατάχτηκε εθελοντής στην Εθνική Άμυνα και υπηρέτησε ως στρατιώτης και αξιωματικός στο μακεδονικό και στο μικρασιατικό μέτωπο, όπου τραυματίστηκε.

Το 1923, μόλις απολύθηκε, ενδιαφέρθηκε ζωηρά για την μεταφύτευση στην Ελλάδα των ανατολίτικων βιοτεχνιών (της αγγειοπλαστικής της Κιουτάχειας και της ταπητουργίας) και οργάνωσε στο Λύκειο Ελληνίδων της Αθήνας έκθεση

των προϊόντων τους μαζί με ζωγραφικά έργα του Κόντογλου και του Παπαλουκά. Το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου ταξίδεψε με το ζωγράφο Σπύρο Παπαλουκά στο Άγιο Όρος, μελετώντας την αρχιτεκτονική, τα ζωγραφικά έργα και τα εικονογραφημένα χειρόγραφα των μοναστηριών. Το Δεκέμβριο του 1924, οι δύο καλλιτέχνες οργάνωσαν στη Θεσσαλονίκη ζωγραφική έκθεση των έργων του Παπαλουκά.

Αμέσως μετά ο Δούκας έφυγε για τη Μυτιλήνη, ίδρυσε εκεί με τον Στρατή Μυριβήλη το «Σύλλογο Μουσικών Τεχνών» και επέστρεψε στην Αθήνα για να συγκρατήσει μια εταιρεία «Διακοσμητικής τέχνης» με τον Κόντογλου και τον Παπαλουκά. Επίσης αναμίχθηκε στην έκδοση του περιοδικού του Κόντογλου Φι-

**λική Εταιρεία και τα τελευταία τεύχη
τα επιμελήθηκε μόνος του...**

**Ύστερα από σοβαρό κλονισμό
της υγείας του κατέφυγε κοντά στο-
υς δικούς του στη Θεσσαλονίκη και
άρχισε να καταγίνεται με τη ζωγρα-
φική. Τον ίδιο χρόνο, μόλις έγινε
καλά, περιόδευσε στην ύπαιθρο της
Μακεδονίας και συνέχισε τη συνερ-
γασία του με το περιοδικό Φραγγέ-
λιο. Καρποί αυτής της περιόδου
του, και μιας δεύτερης που επακο-
λούθησε, ήταν το αφήγημα Η ιστο-
ρία ενός αιχμαλώτου, η δημοσιο-
γραφική έρευνα Ορεινή Ελλάδα,
που δημοσιεύτηκε σε 9 συνέχειες
στην εφημερίδα «Πρωία» (3-
11.3.1929) με τον τίτλο του εκδότη
Ληστρική κοινωνία, διάφορα ζω-
γραφικά έργα, ημερολόγια και ση-
μειωματάρια... Το 1931 επιμελήθηκε
τη μεταθανάτια έκδοση του Νίκου**

Βέλμου Παλιά Αθήνα, [και] άρχισε να μελετάει τη ζωή και το έργο του γλύπτη Γιαννούλη Χαλεπά... Το 1934 υπήρξε από τα ιδρυτικά μέλη της «Εταιρείας ελλήνων λογοτεχνών».

Το 1935-1937 εξέδωσε μαζί με τον Πικιώνη, τον Παπαλουκά, τον Χατζηκυριάκο-Γκίκα και τον Καραντινό το πρωτοποριακό περιοδικό Το τρίτο μάτι... Το 1940-1941 υπηρέτησε ως αξιωματικός στον ελληνοϊταλικό πόλεμο.

... Κατά την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας ο Δούκας τάλαιπωρήθηκε και πάλι ως αριστερός. Μετά το 1970 ξανατύπωσε όλα σχεδόν τα βιβλία του... και παρουσίασε και νέα. Τα τελευταία χρόνια της ζωής του τα πέρασε σε διάφορα γηροκομεία.

Το 1983, λίγο πριν από το θάνατό του, ο δήμος Ζωγράφου δημιούργησε ένα μικρό μουσείο Στρατή Δούκα στο Πνευματικό του Κέντρο και ανακηρύχθηκε, σε τελετή που έγινε σε οίκο ευγηρίας του Νέου Ψυχικού, επίτιμος πρόεδρος της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών... Πέθανε στις 26.11.1983...

Τάσος Κόρφης, «Στρατής Δούκας», Βλ. Η μεσοπολεμική Πεζογραφία, Σοκόλης 1992, τόμ. Γ', σ. 322-352.

Πρόλογος της α΄ Έκδοσης του Έργου

Η ιστορία τούτη είναι απόχτημα μιας βραδιάς που πέρασα σ' ένα χωριό Αιχμαλώτων. Ήταν μιαν απλή και γλυκιά μονωδία που κυρι-

αρχούσε, γιατί όλα σιωπούσαν και γι' αυτό δε θα ταίριαζε ούτε σήμερα να τη συνοδέψω με προλόγους. Αν όμως τέλος αποφάσισα να προτάξω δυο λόγια είναι να διασαφηνίσω το σκοπό όπου προσφέρω δημόσια και με τ' όνομά μου το ωραίο αυτό λαϊκό λουλούδι του Λόγου. Είναι να πω σ' εκείνους που μπορούν και σε κείνους που πρέπει να ενδιαφερθούνε, πως είναι αστοργία σε ό,τι ύστερ' από μας θαν έρτη, αστοργία στο νόημα της ζωής, που είναι οι χαρές και οι πόνοι μας, ν' αφήνουμε να χάνονται μέσα στην καταβόθρα της λήθης τα ωραία αυτά μαργαριτάρια που 'ναι ατόφια τα δάκρυα της φυλής μας.

Μονάχα οι ηλίθιοι και οι νεκροί έχουν δικαίωμα να λησμονούν· μα όσοι έχουν την πνοή της ζωής μέσα τους, οφείλουν να θυμούνται για να

στοχάζονται και να συχωρούν. Η μνήμη είναι εκείνη που δίνει θροφή στο πνεύμα και στην καρδιά. Η μνήμη είν' ένα ωραίο καθήκον μέσα στη ζωή. Ας βγουν λοιπόν από κάποια πρωτοβουλία ένα ή δυο πλήρη συνεργεία κι ας συλλέξουν αυτά τα πολύτιμα ψηφιδώματα με τα οποία θα στολίσουμε το νέο πνευματικό ναό μας. Χωρίς αυτά θα 'ναι τρομακτικά άδειος' συλλέξατέ τα, ψηφί ψηφί, με προσοχή και μ' αγάπη και μην αφήνετε να χάνεται ό,τι είναι τόσο ακριβά πληρωμένο.

Για μιαν ανάλογη, λοιπόν, πλήρη εργασία, προσφέρω, προς το παρόν, την ιστορία τούτη σα μια δοκιμή και μιαν απλή προσπάθεια.

(Στρατής Δούκας, Μάρτης 1929)

Το Ιστορικό της Ιστορίας ενός Αιχμαλώτου

Στο τέλος της πρώτης περιόδου μου (Σεπτέμβρης - Δεκέμβρης 1928), είχα πέσει σε κάτι προσφυγοχώρια της περιφέρειας Αικατερίνης. Στις σημειώσεις μου γράφω: «... βρέχει, βρέχει, βρέχει· λίγο ακόμα και θα 'μαι στην πολιτεία· πρέπει να τελειώσω καλά. Είμαι προς το τέλος αλλά και σ' ένα σπουδαίο μέρος της αποστολής μου· πρόκειται να μιλήσω για πολύ πονεμένους και δυστυχισμένους ανθρώπους. Ο Θεός ας είναι μαζί μου κι ας με βοηθήσει».

Σταματώ εδώ τις σημειώσεις μου και κατεβαίνω στο καφενείο του προσφυγοχωριού Στουπί (Σπι), για να δω τους ανθρώπους του και ν' ακούσω τους πόνους τους. Το κα-

φενείο γεμάτο. Ακούω και σημειώ-
νω μέσ' στους καπνούς: «Μακρο-
πρόθεσμα δάνεια. Εκχερσώσεις. Ο
Εποικισμός ζητά εκκαθαρίσεις λο-
γαριασμών, αποδόσεις. Εντάλματα
εποικισμού, εντάλματα Εισπράκτο-
ρος, φόροι. Εσύ κλαις και κείνοι γε-
λούν... πολλά τα βάσανά μας».

Χτυπά το μάνταλο της πόρτας
και μπαίνει κάποιος. Μέτριος το
ανάστημα, ευρύτερνος, ξανθός,
γαλανομάτης. Έχω κάνει σκίτσο
του. Κι όλοι τότε με μια φωνή: «Να
ένας που έκαμε τον Τούρκο για να
γλιτώσει». Τον Τούρκο για να γλι-
τώσει; Στυλώνω τ' αυτιά μου σαν
άλογο στρατιωτικό π' ακούει σάλ-
πιγγα. Ετοιμάζομαι ν' ακούσω τ'
ανάκουστο· μ' αυτός, ντροπαλός
ανατολίτης, κοκκινίζει, κάθεται σε
μια γωνιά και δε μιλεί. Σε λίγο με το
ούζο, με την κουβέντα, ζεστάθηκε.

Κι άρχισε την ιστορία του· τουρκόφωνος, όπως όλοι τους, μα ανατολίτης αφηγητής. Εγώ θαρρούσα πως μου έπαιζε ένα βιολί σόλο. Όλοι αφοσιωμένοι, σωπαίναμε. Από τα μισά, είδα πως έπρεπε αυτή την ιστορία να την κρατήσω· κι άρχισα πάλι τις σημειώσεις. Είχα πάρει πια το ρυθμό του. Σαν τουρκόφωνος, έβαζε τα ρήματα στο τέλος. «Καλός, είπα, είναι». Αυτή η ξενική και παρατακτή σύνταξη με τα πολλά συνδετικά «και» μου έφερνε στο νου το ύφος της Παλαιάς Διαθήκης· μέσα σε μια υπερένταση, που μου την όξυνε η βιασύνη, κρατούσα, παρέλειπα και μετάλλαζα τα λόγια και τον κάπως παραφθαρμένο ρυθμό τους, φέρνοντάς τον στον κλασικά επικό λόγο και ρυθμό. Όταν τέλειωσε την αφήγησή του, πραγματικά του 'πα: «βάλε την υπογρα-

φή σου» και εκείνος έγραψε «Νικόλαος Καζάκογλου» (το Κοζάκογλου είναι δικό μου, σαν πιο εντυπωσιακό). Το άλλο πρωί πήγα στο σπίτι του, γνώρισα τη νέα γυναίκα του και το μικρό παιδί τους, και τον παρακάλεσα να μου υπαγορέψει την αρχή της ιστορίας, που δεν την είχα κρατήσει. Μα η αφήγησή του δεν είχε πια την ίδια ζεστασιά. Γι' αυτό και στις δυο πρώτες εκδόσεις η αρχή μου είναι βιαστική. Τον έβαλα τότε κι έγραψε στα τούρκικα ένα γράμμα στον Χατζη-Μεμέτη, υπέροχο για τη λαϊκή του ευγένεια, όπου αφού του εξιστορούσε ότι ο Μπεχτσέτ που είχε κάποτε στη δούλεψή του ήταν Ρωμιός και βρίσκεται τώρα εδώ στην καινούρια πατρίδα του, και τον ευχαριστεί για την καλοσύνη που του 'δειξε, τελειώνει πως «όσοι γνωρίζουν από κόσμο, ξέ-

ρουν πως αυτά όλα είναι από το Θεό». (Αντίγραφο από το γράμμα είχα και στα τούρκικα και μεταφρασμένο¹).

Όταν έβγαινα από το χωριό τραβώντας για την Αικατερίνη, θαρούσα κιόλας πως κρατούσα στη φούχτα μου ένα κομμάτι χρυσάφι. Σε μια στιγμή ένιωσα μια πελώρια παλάμη να με χτυπά φιλικά στην πλάτη σαν ο ίδιος ο Θεός να μου χάριζε μια παρηγοριά και ένα στήριγμα για τις υπόλοιπες μέρες της ζωής μου. Χριστούγεννα έκανα στο Κίτρος και παραμονή της Πρωτοχρονιάς γύρισα στη Θεσσαλονίκη. Κάθισα αμέσως κι έγραψα υπαγορεύοντας² την ιστορία μου μέσα σε μια βδομάδα. Την προόριζα, όπως και τα «ληστρικά» μου που έγραφα τότε σε συνέχειες³, για επαρχιώτικη εφημερίδα, τη Μακεδονία της Θεσ-

σαλονίκης, που μου είχε δώσει την εντολή να βγω στην περιοδεία μου· μα δε συμφωνήσαμε στην τιμή κι ήρθα στην Αθήνα κι έδωσα τα ληστρικά μου στην Πρωία και την Ιστορία μου στον εκδότη Χ. Γανιάρη. Τον άλλο χρόνο (1929), βγαίνοντας για τη δεύτερη περιοδεία μου —όχι για να γράψω πια, αλλά για να ζωγραφίσω— πέρασα πάλι από το Σπι και πήγα του Νικόλα και του συντρόφου του ένα αντίτυπο της ιστορίας του που είχε πια τυπωθεί. Ο Νικόλας όσο τη διάβαζε χαμογελούσε ευχαριστημένος κι απορημένος μαζί, που ήταν γραμμένη απάλλαχτα όπως μου την είπε. Ο σύντροφός του, μακρύς και μελαχροινός (σαν Τουρκοκρητικός), τραυλός και δειλός (γι' αυτό πιάστηκε και φυλακίστηκε στη Σμύρνη κι από κει λευτερώθηκε), στεναχω-

ρήθηκε που στην ιστορία μου τον είχα κρεμάσει: «μ... μ... μα εμ... μένα για... ατί με... μ' εσκότωσες;» μου λέ-ει. Τι να του απαντήσω; Πως έτσι το 'θελε η ιστορία; Δεν θα με καταλάβαινε. Φεύγοντας άφησα αρκετό χαρτί του Νικόλα για να γράψει την ιστορία του ο ίδιος· κάθισε και την έγραψε και μου την έφερε ύστερ' από χρόνια στην Αθήνα. Θα 'ταν κατά το 1933-1934 (γιατί είχα τυπώσει στο μεταξύ και τη δεύτερη έκδοση του 1932). Μα δεν τα κατάφερε στο γράψιμο όσο στην προφορική αφήγησή του· τα καλύτερα κομμάτια είναι όσα αντέγραψε λέξη με λέξη από το βιβλίο· όμως πρόσθεσε μερικά επεισόδια, που τα χρησιμοποίησα σε τρίτη μου έκδοση. Τη χειρόγραφη ιστορία του Νικόλα την κατέθεσα στη βιβλιοθήκη

της Κερκύρας. Ελπίζω να βρísκεται.

Στην τρίτη έκδοση της Ιστορίας της άλλαξα βασικά τη μορφή. Κράτησα και τόνισα περισσότερο το λαϊκό λόγο, καθαρίζοντάς τον από τα πριμιτιβίστικα στοιχεία, τις υπερβολές και τις επαναλήψεις, ελαττώνοντας ακόμη και το ρυθμό, για να πάρει περισσότερη άνεση και αναπνοή ο αφηγηματικός λόγος. Έτσι, ας έχασε κάπου-κάπου την εκφραστική γοητεία, το στοιχείο του λόγου έγινε στερεότερο και διαρκέστερο. Το ίδιο στερέωσα τη σύνθεση, με την κλασική διαίρεση της ιστορίας σε 4 κεφάλαια, όπου να έχουν αυτοτέλεια μαζί και ενότητα (Κεφ. α': η σύλληψη μέχρι την απόδραση με το σύντροφό του, β': φτάσιμο στο χωριό τους όπου ζουν απόβλητοι και σπηλαιοδίαιτοι, γ': η

κορύφωση της απελπισίας τους, να χωρίσουν και να κατέβουν να δουλέψουν σαν Τούρκοι, δ': η διαφυγή του ήρωα και η λύτρωση). Έτσι δυνάμωσε η ποικιλία και η ενότητα και η ιστορία πήρε περισσότερη αντοχή στο χρόνο. Αυτό κατορθώθηκε και με την αυστηρή εφαρμογή μιας άλλης κλασικής αρχής, των αντιθέσεων και της δραματικής κορύφωσης: Απ' την αρχή της σύλληψης και το μπλοκάρισμα στο στρατώννα, η παρουσία του γραμματικού που την ακολουθεί ή άλλη του έφιππου λοχαγού που τους γονατίζει για να τους μετρήσει και η διαπόμευση της αγοράς και τούτη η παρουσία του Χαφούζη, για να τελειώσει με του συχωριανού τους εφέ που στ' αντίκρισμά του «στη γης πέσανε για να μη δώσουνε γνωριμία». Έτσι αντιθετικά συντίθε-

ται το υλικό απ' την αρχή ως το τέλος σ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας που κρατά κι άλλη μια κλασική αρχή, της «αρχής, μέσης και τέλους». Το κλασικό αυτό καλουπάρισμα του λαϊκού υλικού της δίνει μια ιδιοτυπία που όχι ίσως εντελώς άστοχα την παρομοίασαν με την ιδιοτυπία του Κάλβου (Ραυτόπουλος, Επιθεώρηση Τέχνης⁴).

Δεν επιχειρώ περαιτέρω ανάλυση των προθέσεων και επιτεύξεων της Ιστορίας μου. Ελπίζω και γω μαζί με τους φίλους της ότι θα επιζήσει.

(Στρατής Δούκας, Ιστορία ενός αιχμαλώτου, 29η έκδ., Κέδρος, 1998)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το γράμμα και η μετάφραση του βρίσκονται στο Αρχείο Δούκα που φυλάσσεται στο Σπουδαστήριο Νεοελληνικής Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

2. Όπως μας πληροφόρησε ο κ. Δούκας, προκειμένου να κρατήσει την ποιότητα του προφορικού λόγου στο κείμενο, δεν έγραψε ο ίδιος την ιστορία, αλλά την υπαγόρευσε στον ξάδελφό του Αντρέα Χατζηδημητρίου, χρησιμοποιώντας ως πρώτη ύλη τις σημειώσεις του. Αυτά έγιναν στη Θεσσαλονίκη, τον Ιανουάριο του 1929.

3. Τα κείμενα αυτά δημοσιεύτηκαν σε 9 συνέχειες στην εφημερίδα Πρωία, από την Κυριακή 3 έως τη

Δευτέρα 11 Μαρτίου 1929. Ο τίτλος «Η ληστρική κοινωνία» είναι του εκδότη. Πραγματικός τίτλος και αντικείμενο των ανταποκρίσεων είναι «Η ορεινή Ελλάδα».

4. «Πηγή λόγου: Στρατή Δούκα, Η ιστορία ενός αιχμαλώτου. Αναδημοσιεύτηκε στον τόμο Δημήτρης Ραυτόπουλος, Οι ιδέες και τα έργα, Δίφρος, Αθήνα 1965, σσ. 78-85.

■ Για την Ιστορία ενός Αιχμαλώτου

Ήτανε, είπαμε, ένα πρωτοπόρο βιβλίο. Πώς δούλεψα σ' αυτό; Εγώ ενόμιζα επαρχιωτισμό το διακοσμητικό ύφος του Μυριβήλη και του Βενέζη. Γιατί είχα υπόψιν το απλό, το οποίο το είχα μέσα μου.

.....

Η Ιστορία ενός αιχμαλώτου είναι ένα ιδιότυπο βιβλίο. Δε θα μπορούσε να το γράψει, έχω πει, κανένας από τους συγχρόνους μου. Ούτε εγώ· είναι ανώτερο από τις δυνάμεις μου. Γιατί είναι αποτέλεσμα της δουλειάς που έχω κάνει χέρι χέρι με το λαό. Αφού και το βίωμα δεν είναι δικό μου· είναι ξένο το βίωμα. Αυτό βοηθάει την αποστασιοποίηση, που λέει ο Μπρεχτ ότι είναι απαραίτητη για το επικό βιβλίο. Αλλά και ο Έλιοτ λέει κάτι παρόμοιο: Ότι στην τέχνη πρέπει να σιωπούν τα ατομικά αισθήματα.

.....

Επειδή το βιβλίο μου τελειώνει με τη φράση «Σαν τέλειωσε να μου διηγείται, του είπα: Βάλε την υπογραφή σου. Κι εκείνος έγραψε: Νικόλας Καζάκογλου», η κόρη του

«αιχμαλώτου» ήλθε και μου ζήτησε ποσοστά. Της εξήγησα ότι εγώ άλλα ακούω και άλλα γράφω. Λέγει υπάρχει το κείμενο του πατέρα μου —δοσμένο από σένα στη βιβλιοθήκη της Κέρκυρας. Πραγματικά, όταν είχα βγάλει το βιβλίο πήγα και το έδωσα στον Καζάκογλου και τον σύντροφό του. (Ζούσε ακόμα και απορούσε που στην ιστορία μου τον είχα κρεμάσει. Τι να του πω;) Το άφησα στον Καζάκογλου για να γράψει την ιστορία του με το χέρι. Αλλά δεν είχε πια την πνοή του προφορικού λόγου. Ενας αγράμματος ήτανε, έβαζε τα μπρος πίσω. Είναι άλλο πράγμα. Δεν φτάνει καθόλου την «Ιστορία ενός αιχμαλώτου», που ως την τελευταία έκδοση τη δουλεύω· 50 χρόνια. Κάθε έκδοση την τελειοποιώ.

Αποσπάσματα από συνέντευξη του Στρατή Δούκα στη Θεοδώρα Ζερβού για το περιοδικό Διαβάζω., τεύχος 74, 27.7.1982.

Το ύφος και το ήθος της Ιστορίας ενός Αιχμαλώτου του Στρατή Δούκα μου θυμίζει Ξενοφώντα, Κύρου Ανάβαση, αλλά και Ελληνικά. Άλλωστε με την Ανάβαση ο Αιχμάλωτος μοιάζει και στο θέμα. Έχουμε κι εδώ πεισματική προσπάθεια Ελλήνων να ξεμπλέξουν από την πολυδαίδαλη Μικρά Ασία και να φτάσουν στη θάλασσα, στην Ελλάδα. Κάθε φορά που διαβάζω τον Αιχμάλωτο — και σύντομος καθώς είναι τον έχω διαβάσει δεκάδες φορές — σχηματίζω την εντύπωση πως το έργο αυτό θα μπορούσε ν' αποτελεί ένα αυτοτελές κεφάλαιο από την Ανάβαση, την

Κάθοδο των Μυρίων, βέβαια. Αλλά μήπως και ολόκληρη η μικρασιατική εκστρατεία δεν έχει αναλογίες με τη στρατιωτική εκείνη περιπέτεια της αρχαιότητας;

Μ' αυτά όλα δεν προσπαθώ να υποστηρίξω πως ο Στρατής Δούκας είναι επηρεασμένος στον Αιχμάλωτο από τον Ξενοφώντα, αν και κάτι τέτοιο, εγώ τουλάχιστο, θα το είχα για μεγάλο έπαινο. Απλώς συμπίπτουν, ως ένα σημείο, τα θέματα, η εμπειρία και η σοβαρή διάθεση των δύο συγγραφέων.

Εκείνο που θέλω να πω, κι εγώ με τη σειρά μου, είναι ότι ο Αιχμάλωτος αποτελεί ένα κλασικό έργο της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Και σημειώνω εδώ τον όρο «έργο κλασικό» όχι μόνο με την έννοια του αντιπροσωπευτικού και υποδειγματικού, αλλά και μ' εκείνη του με-

τρημένου και άκρως ισορροπημένου, που αποδίδουμε σε αρκετές απ' τις δημιουργίες των αρχαίων. Και όπως είναι φυσικό να κάνει κανείς όταν βρίσκεται μπροστά σ' ένα τόσο αποτελεσματικό κείμενο, ιδίως όταν ενδιαφέρεται προσωπικά για τα μυστικά της γραφής, προσπαθώ κάθε φορά να το αναλύσω, να επισημάνω τα χαρακτηριστικά του και να ανακαλύψω τις αρχές που το διέπουν. Αλλά αυτό ως κείμενο γερό, καλοδουλεμένο και βαθύ, δεν αποκαλύπτεται εύκολα.

Τώρα που δόθηκε η ευκαιρία να αποτίσω κι εγώ φόρο τιμής στον Στρατή Δούκα, έκανα κάποιες συγκρίσεις, προσπαθώντας να βρω απάντηση σ' αυτά που είπα πιο πάνω. Εκτός από τον Ξενοφώντα, ξανακοίταξα και άλλα κείμενα της λογοτεχνίας μας, αναφερόμενα στη

μικρασιατική καταστροφή, όπως το Νούμερο 31328 του Ηλία Βενέζη και τα Ματωμένα Χώματα της Διδώς Σωτηρίου. Διάβασα ξανά και τον Οδοιπόρο του Στρατή Δούκα, γιατί, βέβαια, και ο Αιχμάλωτος ένα οδοιπορικό είναι, μα τυραγνισμένο και στανικό οδοιπορικό. Είναι περιττό να επισημάνω τώρα τα χαρακτηριστικά και τα κοινά σημεία των έργων αυτών, τα τρωτά ή τα προτερήματά τους. Θα απλωνόμασταν πάρα πολύ και θα ξέφευγε κι από μας ο Αιχμάλωτος. Πάντως, όλες αυτές οι μικροέρευνες με βοήθησαν να επιβεβαιώσω τα ακόλουθα: Ο λόγος του Αιχμαλώτου, οι λέξεις, οι φράσεις, οι χειρονομίες, το βλέμμα του αφηγητή, φτάνουν πάντοτε ως εκεί που επιβάλλουν ο χρόνος, ο τόπος, η προϊστορία και η δραματική κατάσταση των συγκεκριμένων

προσώπων. Δεν γίνεται καμιά προσπάθεια εντυπωσιασμού, δεν επιδιώκεται τίποτε παραπάνω, που σε μια πρώτη ανάγνωση θα ήταν ίσως συναρπαστικό, αλλά σε μια βαθύτερη εξέταση θα βρισκόταν αταίριαστο. Κι έτσι παρατώντας τα άλλα έργα, που όχι μόνο χρονικά αλλά και φιλολογικά ανήκουν σε άλλα γένη, ξαναγύρισα στην προσφιλή μου ιδεοληψία, τον Ξενοφώντα και τον Αιχμάλωτο.

— Ο Αιχμάλωτος μολονότι κείμενο εξαιρετικά σύντομο — τόσο που λυπάσαι — αφήνει την αίσθηση του μεγάλου σε έκταση έργου. Κι αυτό χωρίς να φαίνεται καθόλου συμπιεσμένο, καθόλου αφαιρετικό, αντίθετα μοιάζει, ακόμα και στο έμπειρο μάτι, πάρα πολύ άνετο.

— Στον Αιχμάλωτο αυτά που συνάγονται είναι απείρως περισσότε-

ρα απ' αυτά που λέγονται ρητά. Απ' τις πρώτες αράδες ακόμα αρχίζεις ν' ακούς ανεπαίσθητα τα μικρασιατικά ελληνικά. Όχι ιδιωματικά στο λεξιλόγιο, αλλά στη σύνταξη κάπως. Το ρήμα, στους διαλόγους ιδίως, βρίσκεται συχνά στο τέλος της φράσης. Που και που πέφτει από καμιά τούρκικη λέξη, αλλά τόσο δικαιολογημένη, ώστε είναι άμεσα καταληπτή.

— Γρήγορα διαπιστώνεις ότι η αφήγηση δεν έχει «στάσιμα», δεν κατατρίβεται σε σχολιασμούς και αυτοαναλύσεις, παρά τραβάει απ' το ένα στ' άλλο, στα γεγονότα. Η έλλειψη σχολιασμού αλλά και σχετλιασμού συντελεί στην αρμονική σύνδεση αφηγητή και κανονικού αναγνώστη, μια και ο παθός δεν εννοεί να αυτοπαρουσιάζεται κάθε τόσο ούτε ως εξαιρετικά ευαίσθητος

και καταρρακωμένος απ' τα συμβαίνοντα, ούτε όμως και ως ιδιαίτερα παλικαράς. Ένας συνηθισμένος λαϊκός άνθρωπος.

— Η σκληρότητα των Τούρκων δίνεται, βέβαια, αλλά δεν υπερτονίζεται. Το έργο δεν αποτελεί μονόπλευρη καταγγελία, ούτε όμως και κατανομή ευθυνών. Απλώς, γίνεται σε κανονικό τόνο η αφήγηση μιας δυσάρεστης ιστορίας από έναν Έλληνα εντόπιο, που ξέρει καλά τους κατοίκους και τις εκεί συνθήκες. Η αφιέρωση που υπάρχει στην αρχή του βιβλίου είναι πολύ διαφωτιστική σχετικά.

— Χρησιμοποιείται με ιδιαίτερη τέχνη η κλασική αρχή της αντίθεσης. Η αντίθεση έχει εδώ λεπτές αποχρώσεις, ανεπαίσθητες διαβαθμίσεις και χρησιμοποιείται σαν δομικό υλικό. Γι' αυτό και δεν δια-

κρίνεται εύκολα. Γενικά, δεν έχουμε μόνο αντιπαράθεση συμβάντων, αλλά μυστική αντιπαράθεση σχημάτων, κινήσεων και μορφών. Και κάτι ακόμα, που σχεδόν το είπαμε: Η αντίθεση αναζητιέται και κλιμακώνεται μέσα στην ίδια την κατάσταση των αιχμαλώτων. Η σύγκριση δεν γίνεται με μεγέθη άλλα, εξωτερικά και ανεπηρέαστα, όπως ατμοσφαιρικά, φυσιολατρικά ή ιστορικά, που θα ήταν φανταχτερά ίσως αλλά άσχετα και άκαιρα. Αποφεύγεται επίσης η αυτοσυναισθηματική αντιπαράθεση, που αποτελεί συνήθως καταφύγιο και ταμείο της ευκολίας. Αντίθετα παρατηρείται συναισθηματική συνέπεια, που κι αυτή σπάνια δηλώνεται, μια και η κανονικότητα της ψυχολογίας και των πράξεων των προσώπων κάνει τη δήλωσή της περιττή.

— Τέλος, ο Αιχμάλωτος που είναι μια σε πρώτο πρόσωπο αφήγηση, χωρίς όμως να αποτελεί αυτοβιογραφία, στηρίζεται γερά στην επιμέρους εμπειρία του χώρου, των ανθρώπων και της εποχής, που είχε ο ίδιος ο Στρατής Δούκας. Δεν άκουσε απλώς μια συνταρακτική υπόθεση ο συγγραφέας και κάθισε κατόπι και τη συνέθεσε, μα καταπιάστηκε με μια ιστορία, που ήταν ικανός να εκτιμήσει το βάρος της, να δει την πλαστικότητα της και να προχωρήσει μέσα της σταθερά. Τα δοσμένα θέματα, όταν είναι ξένα προς τη ζωή και την εμπειρία του συγγραφέα, εσωτερική και εξωτερική, ποτέ δεν αποδίδουν. Το γνήσιο θέμα δεν αρχίζει από την αγωνιώδη συλλογή επιμέρους στοιχείων, αλλά από τον αγώνα για υπόταξη των στοιχείων, που αναβλύζουν. Πρέπει

να έχει κανείς πλούσια και σωστή εμπειρία πραγμάτων ή καταστάσεων, βιωμάτων με μια λέξη, για να μπορέσει να προχωρήσει στην σύνθεση έργων στερεών, είτε αυτά υπακούουν στην αρχή της αιτιότητας και στην κατά την κοινή αντίληψη μορφή του κόσμου, είτε σε πραγματικότητες υπερβατικές, μυστικές και ξαναπλασμένες.

Αλλιώς, ό,τι και να επινοήσουμε, «νερό» δεν αναβλύζει.

Όταν το 1929 πρωτοβγήκε ο Αιχμάλωτος χαιρετίστηκε με ενθουσιασμό από πολλούς εκλεκτούς πνευματικούς ανθρώπους. Αργότερα, η γενιά του '30, και μάλιστα ο πυρήνας της, αγνόησε ή και παραμέρισε τον Στρατή Δούκα και το έργο του. Όμως ο Αιχμάλωτος, το σύντομο αυτό αφήγημα, αποδείχτηκε, παρ' όλα αυτά, ιδιαίτερα ανθεκτικό και

γόνιμο για τη νεότερη πεζογραφία μας].

Γιώργος Ιωάννου: Εφήβων και μη, Κέδρος, Αθήνα 1982.

■ Για το Λιτό Αφηγηματικό Ύφος

Νέε μου φίλε,

Τι είναι η απλότης; Αν είναι ένστιχτο ή αρετή; Είναι βέβαια ένστιχτο, αφού βρίσκεται μέσα και στο πιο μικρό παιδάκι, αλλά είναι και αρετή, αρετή σπάνια, αφού δύσκολα απαντιέται ακόμα και στα πιο σοφά γεράματα. Αλλά είτε ως ένστιχτο, δηλαδή ως επιταγή της φύσης απάνου στην ανθρώπινη ψυχή, είτε ως αρετή, δηλαδή λεύτερη και αυτεξούσια υποταγή της ανθρώπι-

νης ψυχής κάτου από τις εντολές του μεγάλου Παντός, πρέπει από κει μέσα, μέσ' από τη φύση να 'χει την πηγή της η απλότητας. Ας έρτουμε λοιπόν να παρακολουθήσουμε την απλότητα μέσ' από τη φύση. Μέσα στη φύση όλα είναι απλά. Όλα γεννιούνται· συντηρούνται και μεταλλάσσονται — δηλαδή ζουν και εκφράζονται, με τα πιο απλά μέσα. Έτσι κι ο φυσικός άνθρωπος, ως παιδί και ως απολίτιστος, χωμένος ακόμα μέσα στη ζεστή αγκαλιά της φύσης, δεν μπορεί, παρά όπως όλα τα φυσικά πράγματα, να ζει και να εκφράζεται απλά. Αυτός είναι ο πρώτος παράδεισος. Όμως ξέρουμε πως ήρτε μια μέρα που διώχτηκεν από τούτον ο άνθρωπος. Ήτανε η μέρα που έφαγε από τον καρπό του ξύλου της Γνώσης για να γίνει Θεός. Από τότες η ιστορία τούτη επανα-

λαμβάνεται μέσα στη ζωή κάθε ανθρώπινης ψυχής. Για τον καθένα θάρτη η στιγμή που θα πετάξει την ησυχία της φυσικής διάθεσης, για ν' αναλάβει το βάρος και τις ευθύνες της ανθρώπινης βούλησης. Θρονιάζοντας μέσα στα σπλάχνα το Εγώ του και υποτάζοντας σ' αυτό τα πέντε του αισθητήρια, θ' ανοίξει τον αγώνα του κατ' απάνου στα μυστήρια τα θεϊκά. Θα χτυπά! και σε κάθε χτύπημά του θα πυκνώνεται περισσότερο το σκοτάδι, ως που να καταντήσει να 'χει μάτια για να μην βλέπει και αυτιά για να μην ακούει. Τότες θα νιώσει τη συντριβή του. Κι ο άντρας θα πέσει στα γόνατα και θα κλάψει σαν αδύναμη γυναίκα. Θα είναι τα τελευταία σπαράγματα του Εγώ. Ύστερα σαν συνεφέρει και σαν ξεκαθαρίσει ο ουρανός του, θα 'χει νιώσει, πως ό,τι βγαίνει έξω

από την υποταγή των νόμων, βγαίνει έξω από το συναίσθημα της ευδαιμονίας και της αληθινής λευτεριάς που αισθάνονται όλα όσα αφήνονται κάτω απ' τη διακυβέρνησή τους. Από κείνη τη στιγμή αρχίζει ν' απολυτρώνεται. Κι από τότε, μέσα σε δάκρυα χαράς και μετάνοιας, μ' ένα αίσθημα γλύκας στα σπλάχνα, όμοια με του βαριαρωστημένου που πιάνει να 'γιαίνει, αρχίζει το δρόμο της επιστροφής. Βαστώντας τον από τ' αδύναμο χέρι ένα πνεύμα, τον ξαναφέρει ύστερα από 'να μακρυνό ταξίδι, εκεί, απ' όπου ξέπεσε. Μ' άσπρα μαλλιά και με ραβδί στο χέρι, πάει κι ανακαλύπτει, μια μια, όλες τις γωνιές του παιδικού του κόσμου. «Ὁμοιώθη παιδίῳ και εἰσῆλθεν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν». Ἔτσι από στοιχείο της φύσης, η απλότης, έγινε κατάκτηση

ανθρώπινη. Από ένστιχτο, έγινε
αρετή· — Μιαν αληθινή παρηγοριά
μέσα στη ζωή, στην επιστήμη και
στην τέχνη. Μέσα εκεί, η απλότης,
είναι το πιο σίγουρο σημάδι, μιας
αληθινά ωραίας και σοφής ζωής·
λείπει κάθε φροντίδα επίδειξης.
Ησυχασμένη πια η ψυχή από τη
φαγούρα και τ' άναμμα αυτής της
πληγής, είναι σε θέση ν' ακούει τό-
σο καθαρά τη φύση της, και να την
εκφράζει τόσο ανεμπόδιστα, ώστε
να συλλαβαίνει με κάποιο δικό της
μυστικό, ολοκληρωτικά, σίγουρα και
με μιαν αξιοθαύμαστη ευκολία, τα
πιο πολύπλοκα συμπεράσματα, και
να κρύβει κάτου από μιαν απλοϊκήν
αφέλεια, τους πιο απόκρυφους θη-
σαυρούς της έκφρασης.

Στρατής Δούκας, από το «Γράμματα
σε Νέο φίλο μου»

■ Η Μικρασιατική Καταστροφή και η Νεοελληνική Λογοτεχνία

Η μικρασιατική καταστροφή, εκτός των άλλων, υπήρξε, όπως ήταν φυσικό, μια πλούσια πηγή έμπνευσης που έδωσε στη λογοτεχνία μας πολλά αξιόλογα ποιήματα και πεζά. Από την ποίηση θα αναφέρουμε ενδεικτικά το τραγούδι των προσφύγων του Παλαμά, Τ' Ανιστόρητα του Μιχ. Αργυρόπουλου (Ρήγα Ραγιά), το Θρήνο των προσφύγων του Ρώμου Φιλύρα, την Ανατολή της Έλλης Παπαδημητρίου και, βέβαια, το Μυθιστόρημα του Γιώργου Σεφέρη. Από την πεζογραφία, όπου η παραγωγή είναι μεγαλύτερη, πάλι ενδεικτικά θα αναφέρουμε την Ιστορία ενός αιχμαλώτου του Σ. Δούκα, το Νούμερο

31328 του Βενέζη σε συνδυασμό και με τη Γαλήνη, την Αιολική γη καθώς και πολλά διηγήματά του, κυρίως από τη συλλογή Ο Μανόλης Λέκας (1928), τους Πρόσφυγες του Γρ. Ξενόπουλου, τις Πρώτες ρίζες της Τατιάνας Σταύρου, την Αστροφεγγιά του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, τα Όνειρα της Αγγέλικας της Εύας Βλάμη, το Αϊβαλί η πατρίδα μου του Φ. Κόντογλου, τα Ματωμένα χώματα της Διδώς Σωτηρίου, τα Πέτρινα λιοντάρια της Ιουλίας Ιατρίδη, το Στου Χατζηφράγκου του Κοσμά Πολίτη, τους Καραμανίτες του Χρ. Σαμουηλίδη, την Τρίπολη του Πόντου της Τατιάνας Γκρίση-Μιλιέξ.

Κώστας Μπαλάσκας, Λογοτεχνία και Παιδεία, Επικαιρότητα, 1985, σ. 119

Χρονολόγιο Ιστορικής Περιόδου

1917: Η Ελλάδα παίρνει μέρος στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία).

1918: Οι δυνάμεις της Αντάντ καταλαμβάνουν την Κωνσταντινούπολη.

1919: Τα ελληνικά στρατεύματα αποβιβάζονται στη Σμύρνη, σύμφωνα με τους όρους της Συνθήκης των Σεβρών.

1920: Ο Κεμάλ Ατατούρκ δημιουργεί επαναστατική κυβέρνηση. Θανατική καταδίκη του από τον Σουλτάνο.

1920: (Νοέμβριος): Ο Ελευθέριος Βενιζέλος χάνει τις εκλογές. Επιστροφή του βασιλιά Κωνσταντίνου.

1921: Οι Γάλλοι και οι Ιταλοί αρχίζουν να αλλάζουν πολιτικές θέσεις. Μυστική συμφωνία με τον Κεμάλ Ατατούρκ.

1922: Νίκη των Τούρκων στον Σαγγάριο ποταμό. Οι Έλληνες συντρίβονται. Οπισθοχώρηση του ελληνικού στρατού.

1922: (Αύγουστος-Σεπτέμβριος): Μικρασιατική καταστροφή. Πυρπόληση Σμύρνης.

1923: Υπογράφεται στη Λωζάνη η ομώνυμη συνθήκη. Αναγκαστική ανταλλαγή πληθυσμών.

«Μικρασιάτες πρόσφυγες σε καταυλισμό της Χίου, 1922», (φωτ. συλλ. Παν. Κουνάδη).

Παράλληλα Κείμενα

Ξενοφώντας

Κύρου Ανάβαση (απόσπασμα)

(Βιβλίο Δ' Κεφ. 5, 1-8)

Την άλλη μέρα έκριναν πως έπρεπε να προχωρήσουν όσο γίνεται γρηγορότερα, προτού ξανασυγκεντρωθεί ο εχθρικός στρατός και πιάσει τα στενά. Γι' αυτό ετοίμασαν τις αποσκευές στη στιγμή κι άρχισαν να προχωρούν ανάμεσα στο άφθονο χιόνι, έχοντας τώρα πολλούς οδηγούς. Την ίδια μέρα πέρασαν τη βουνοκορφή, όπου είχε σκοπό να τους επιτεθεί ο Τιρίβαζος, και ύστερα στρατοπέδεψαν. Από

κει βάδισαν τρεις σταθμούς σε ακατοίκητη χώρα, προχώρησαν δεκαπέντε παρασάγγες κι έφτασαν στον Ευφράτη ποταμό που, καθώς τον περνούσαν, τα νερά τους έβρεχαν ως τον αφαλό. Έλεγαν μάλιστα πως και οι πηγές του ήταν κοντά. Απ' αυτό το μέρος προχωρούσαν ανάμεσα στο άφθονο χιόνι του κάμπου και, βαδίζοντας τρεις σταθμούς, πέρασαν πέντε παρασάγγες. Τον τρίτο σταθμό όμως τον βάδισαν δύσκολα, γιατί φυσούσε βοριάς που τους χτυπούσε στο πρόσωπο κι έκαιγε ολότελα τα πάντα και ξεπάγιαζε τους ανθρώπους. Τότε ένας μάντης είπε να κάμουν θυσία στον άνεμο. Πραγματικά έγινε η θυσία, και ολοφάνερα είδαν όλοι πως έπαψε η σφοδρότητα του αέρα. Μα και το χιόνι είχε βάθος μια οργιά. Γι' αυτό χάθηκαν και υποζύ-

για και πολλοί αιχμάλωτοι και κα-
μιά τριανταριά στρατιώτες. Πάντως
εκείνη τη νύχτα την πέρασαν ανά-
βοντας φωτιές, μια και υπήρχαν
άφθονα ξύλα στο σταθμό. Όσοι
όμως έρχονταν αργά, δεν είχαν ξύ-
λα. Γι' αυτό εκείνοι που είχαν φτά-
σει πρωτύτερα κι άναβαν τη φωτιά,
δεν άφηναν να την πλησιάσουν
όσοι έρχονταν αργότερα, εκτός αν
τους έδιναν σιτάρι ή κάτι άλλο φα-
γώσιμο απ' αυτά που τους βρί-
σκονταν. Έτσι έδιναν ο ένας στον
άλλο ό,τι είχαν. Τότε σε όποιο μέ-
ρος άναβαν φωτιά, έλιωνε το χιόνι
και σχηματίζονταν μεγάλοι λάκκοι,
που πήγαιναν ως το έδαφος. Εκεί
μπορούσε κανείς να μετρήσει το
βάθος του χιονιού.

*

Ηλίας Βενέζης (1904-1973)

Το Νοῦμερο 31328 (απόσπασμα)

Τελείωσε. Το Αϊβαλί άδειασε πια.
Το απόγευμα φεύγει το τελευταίο
βαπόρι. Όσοι είναι να φύγουν θα
φύγουν. Αλλιώς δεν έχει άλλο.

Απ' το Θάνο μαθαίνω πως κλαί-
νε όλοι στο σπίτι. Η μητέρα μου δε
θέλει να φύγει. Ο γερο-πατέρας μου
την παρακαλεί και της λέει πως έ-
χουμε κορίτσια. Πρέπει.

Έρχεται και σ' εμένα και με ρωτά
απ' το παράθυρο τι να κάμει. Είναι
πολύ συντριμμένος.

— Πατέρα, γρήγορα! του φωνά-
ζω.

Θυμάμαι τη φαμίλια με το κορίτσι
που πήραν χτες τη νύχτα.

— Να φύγετε γρήγορα, πατέρα!
Κατά τις τρεις το απόγεμα την
καταφέρνουν, τέλος, και τη μητέρα
μου πως «πρέπει».

Έρχονται στη φυλακή και πα-
ρακαλούν τον αξιωματικό, μια τε-
λευταία ικεσία: να τους αφήσει να
μπουν μες στο υπόγειο να μ' απο-
χαιρετήσουν. Με πολλές δυσκολίες
τους δίνει την άδεια.

Είναι όλοι, ο γερο-πατέρας, η μη-
τέρα μου, ο Θάνος, η Ανθίππη, η
Σοφία, η Αγάπη, η Λένα, όλοι. Μ'
αγκαλιάζουν πρώτα και με φιλούν
τα παιδιά. Ένα-ένα, μόλις κάμουν
το καθήκον τους, φεύγουν όξω. Οι
σύντροφοί μου μας έχουν τριγυρί-
σει. Παρακολουθούν σιωπηλά. Με
πιάνει απ' τους ώμους ο πατέρας
μου. Δεν τον είχα δει να κλάψει πο-
τές. Με κρατά μια μακριά στιγμή έ-
τσι, απ' τους ώμους, ύστερα σκύβει

και με φιλά στο μέτωπο. Ένα νευρικό έχει πιάσει τα ματόκλαδά του. Ύστερα, έχει ξοδέψει πια όλες τις δυνάμεις, κατεβάζει τα χέρια του.

Όμως η μητέρα μου, που έρχεται τελευταία, δε θέλει να ξεκολλήσει από πάνω μου. Είμαστε εκεί μια μάζα, έχω χώσει το κεφάλι μου μες στο μαραμένο κόρφο της, να κρατήσω για τελευταία φορά αυτή τη ζέστη πάνω στο μάγουλό μου. Με σφίγγει, δε θέλει να μ' αφήσει. Τα δάκρυά τηςμποδίζουν τα λόγια να βγουν καθαρά. Μόλις καταλαβαίνω πως λέει πως δε θα το βαστάξει και θα πεθάνει γρήγορα. Το ξαναλέει, σα να είναι κάτι που μου το υπόσχεται. Σηκώνει το πρόσωπό της, πιάνει το δικό μου με τα χέρια της και με κοιτάζει σα μια εικόνα που δεν πρόκειται να τη δει ποτέ πια, σκύβει πάλι, μου μαζεύει το σακάκι,

ασυναίσθητα, να με κουμπώσει μην
κρυώνω, σαν που ήμουν παιδάκι.

Ο πατέρας μου την τραβά.

— Δε θα προφτάξουμε το βαπό-
ρι... Δε θα προφτάξουμε... μουρ-
μουρίζει συγκινημένος.

Κ' εγώ τη σπρώχνω, μην τυχόν
και δεν προφτάξουν.

— Μανούλα, να φύγετε!... Θα σε
θυμάμαι...

Βγαίνουν όξω. Όσπου να στρί-
ψουν τη γωνιά τη βλέπω που τη
σέρνουν τα παιδιά μας, κ' εκείνη
γυρίζει και κοιτάζει πίσω, μήπως με
ξεχωρίσει.

— Μητέρα σου είναι; λέει ο σκο-
πός, που παρακολούθησε όλη τη
σκηνή.

Δε μιλώ.

— Ναι, λέει ένας δικός μας. Μη-
τέρα του είναι.

**Ο σκοπός κουνά το κεφάλι
σκεφτικός.**

**Ηλίας Βενέζης, Το νούμερο 31328,
Εστία 1931, σελ. 49-50**

Διδώ Σωτηρίου (γεν. 1909)

**Ματωμένα Χώματα
(απόσπασμα)**

**Τούρκους δεν είχαμε στο χωριό —
κι ας ήτανε τα τούρκικα η γλώσσα
που μιλούσαμε. Άσβηστη καντήλα
έκαιγε στην καρδιά η αγάπη για την
πατρίδα μας την Ελλάδα. Οι Τούρ-
κοι απ' τα γύρω χωριά, το Κιρετσλί,
το Χαβουτσλί, το Μπαλατζίκ, μας
τιμούσανε και μας θαυμάζανε· έκο-
βε λέει το μυαλό μας κι ήμασταν ερ-
γατικοί. Και μεις, είν' αλήθεια, ποτέ
δεν τους δίναμε αφορμή ν' αλλά-**

ξουνε γνώμη. Με τον καλό λόγο στεκόμαστε και με το μπαξίς. Μέρα δεν περνούσε που να μην κατεβούνε στην αγορά μας Τούρκοι χωριάτες. Φέρνανε ξύλα, κάρβουνα, πουλερικά, καϊμάκια, αυγά, τυριά, όλα τα μπερκέτια της Ανατολής· τα πουλούσανε στο παζάρι κι αγόραζαν ύστερα από τα μαγαζιά μας ό,τι είχαν ανάγκη. Το βράδυ ξαναγουρίζανε στα χωριά τους. Μερικοί μέναν μουσαφिरαίοι σε φιλικά σπίτια. Τρώγανε ψωμί μαζί μας και κοιμόντανε στα στρώματά μας. Το ίδιο κάνανε κι οι δικοί μας όταν πήγαιναν κατά τα τουρκοχώρια για ν' αγοράσουνε βόδια, άλογα ή μαζεμένο το γάλα της χρονιάς. Όταν ανταμώναμε ξεμοναχιασμένοι στα βουνά, χαιρετιόμαστε με τεμενάδες, καλημερίσματα και καλησπερίσματα.

**«Σαμπαχλαρινίζ χαΐρ ολσούν!» «Α-
ξαμλαρινίζ χαΐρ ολσούν!».**

**Στο πανηγύρι τ' Αι-Δημητρίου γέμι-
ζε το χωριό Τούρκους που φτάνανε
από πολύ μακριά, από τα μέρη της
Κόνιας. Λεγόντανε Κιρλήδες κι ήτα-
νε μεγαλόσωμοι άνδρες, ψημένοι
απ' τα λιοπύρια και το μόχτο. Οι
Κιρλήδες ήταν κολίγοι, δίχως πιθα-
μή δική τους γη, καμένοι και τσιτσι-
ρισμένοι απ' τον τσιφιλικά μπέη.
Ολοχρονίς αλάδωτο τ' άντερό τους
κι ανήμερη η πείνα τους, ταλαιπω-
ρημένο το κορμί τους δε γνώρισε
ποτέ καινούργιο ρούχο. Πάππο
προς πάππο αγόραζαν γιουσου-
ρουμτζίδικα ξεβαμμένα και χιλιο-
μπαλωμένα σαλβάρια και τζουμπέ-
δες.**

**Άμα είδαν κι απόειδαν πως πή-
γαινε γιαμπανά η ζωή τους, είπανε
να ξενιτευτούνε να λευτερωθούν**

απ' τον τσιφλικά. Παίρνανε, λοιπόν, γύρα τα χωριά και μισθώνανε τη δύναμή τους. Κάνανε τόση δουλειά, όση και τα σημερινά τρακτέρια. Με δυο κασμαδιές και μια γερή κλοτσιά ξεριζώνανε θερία πουρνάρια, κέδρα και πεύκα. Τους παράδινες τριάντα, πενήντα στρέμματα γη, ρουμάνια όλο δάση και βράχια, που έλεγες πως θα 'ταν αδύνατο να ξεχερσωθούνε, και σου γυρίζανε χωράφι καρπερό, έτοιμο να δεχτεί το σπόρο. Τούτα τα χωράφια τα δούλευαν οι Ρωμιοί ένα δυο χρόνια κι ύστερα τα δηλώνανε στις τούρκικες αρχές κι αποχτούσανε, χωρίς μεγάλες διατυπώσεις, τίτλους ιδιοκτησίας. Έτσι έγινε νοικοκύρης κι ο πατέρας μου κι έφτιαξε μπαξέδες να τους λιμπίζεται άνθρωπος. Έβαζε τους Κιρλήδες στη δουλειά κι ελόγου του έπαιρνε το τουφέκι, τις δυο κάμες

του, λίγα παξιμάδια κριθαρένια κι έφευγε για κυνήγι είκοσι τριάντα μέρες. Σκότωνε αγριογούρουνα, τα πουλούσε στα χωριά, μάζευε σερμαγιά και γύριζε και πλέρωνε τα μεροκάματα των Τούρκων.

Τις χριστιανικές γιορτές τις χαιρόντανε οι Κιρλήδες το ίδιο όπως και μεις. Ήταν μια ευκαιρία να φάνε κατά πού ζητούσε το πελώριο κορμί τους. Σπίτι ρωμαίικο δεν έμενε που να μην τους φιλέψει ό,τι καλύτερο είχε. Την Πρωτοχρονιά ήταν συνήθειο να στέκουν οι Κιρλήδες στις βρύσες. Όταν πήγαιναν οι γυναίκες να πάρουνε νερό, τους κουβαλούσανε δίσκους με γλυκά, μπακλαβάδες, χαλβάδες, βασιλόπιτες. Αν περπατούσαν την Καθαρή Δευτέρα, που άρχιζε η νηστεία και οι Κιρκιτζώτισσες τρίβανε τα τσουκάλια μη λάχει και μείνει μέσα μυρουδιά από

αρτίσιμο, τότες για τους Κιρλήδες
ξημέρωνε η ωραιότερη μέρα της
ζωής τους. Κάθε σπίτι τούς έδινε
ολόκληρα σινιά με τυρόπιτες, αυ-
γόπιτες, μακαρονάδες, γλυκίσματα.
Κι οι Κιρλήδες, χαμογελαστοί κι ευ-
τυχισμένοι, δίνανε ευχές στις «θεί-
ες» και στις «θείτσες»:

— Τσοκ σεκελερέ αμπλά, αμ-
πλαζιγήμ!

Σαν έφτανε ο Απρίλης με τη γιορ-
τή τ' Αι-Γιωργιού, μαζεύανε τον κό-
πο τους και γυρίζανε πίσω στα μέ-
ρη τους. Παίρνανε τότες ένα ένα τα
σπίτια, κι αποχαιρετούσανε συγκι-
νημένοι τους Ρωμιούς:

— Χαλάλισέ μου, τσορμπατζή,
το ψωμί που έφαγα κοντά σου, λέ-
γανε.

Κι οι δικοί μας τους αποκρίνο-
νταν:

— Χαλάλι σας. Αμέτε στο καλό.
Ογούρ ολά!...

Ήταν και μερικοί που, στα κρυφά, προσκυνούσανε την ασημένια εικόνα τ' Αι-Γιώργη κι αφήνανε τάματα για να τους γιατρέψει κάποια κακιά τους αρρώστια και να τους κρατάει γερούς στα μακρινά ταξίδια τους.

Διδώ Σωτηρίου, Ματωμένα Χώματα,
Κέδρος, 1962, σσ. 24-27

Θανάσης Βαλτινός (γεν. 1932)

Η Κάθοδος των Εννιά (απόσπασμα)*

Το βράδυ τον κατάφερε ο Μπρα-
τίτσας και ξεκινήσαμε. Κατεβήκαμε
στο ρέμα. Το φεγγάρι μάς τύλιγε
στο φως του ψυχρό. Ο αέρας κατέ-
βαζε από το βουνό θορύβους, ασ-
βοί και νυχτοπούλια, κρυφομιλήμα-
τα της νύχτας. Γλιστράγαμε αθόρυ-
βα με το αφτί τεντωμένο και ξέραμε
πως δεν είχαμε κλήρο σ' αυτά.

Περπατήσαμε και την άλλη μέρα.
Κατά το μεσημέρι σταματήσαμε.
Μαζέψαμε ψήσαμε καβούρια κι α-
ποφασίσαμε να ξενυχτήσουμε σε
κείνο το μέρος.

Μέσα στον ύπνο μου ένιωθα να
μου σφίγγουν την ψυχή. Ξύπνησα
με την αυγούλα ανήσυχος, το πόδι

μου είχε μουδιάσει, δεν το καταλάβαινα.

Έκανα έτσι είδα στη γάμπα μου διπλωμένο ένα φίδι. Όσο το αίμα σταμάταγε, τόσο αυτό σφιγγότανε απάνω γυρεύοντας ζεστασιά. Έμπηξα τη φωνή, πετάχτηκαν απάνω οι σύντροφοί μου αγριεμένοι.

— Μην κουνιέσαι, είπε ο Νικήτας.

Πήρε ένα ξύλο, του πάτησε το κεφάλι, κι έτσι που ήταν παγωμένο τράβηξε το μαχαίρι απ' την αρβύλα του και το 'κοψε σα σπληνάντερο.

Όλη τη μέρα ανατρίχιαζα.

Ξαναπήραμε το ρέμα. Από χαμηλά ακούσαμε ένα βαθύ ήχο σα βούκινο. Σε λίγο απαντήσαμε δέση νερού. Πιάσαμε το αυλάκι, ήταν मु-
λαύλακο.

Φτάσαμε στη γούρνα και είδαμε από κάτω το μύλο. Λουφάξαμε. Βγήκε ο μωλωνάς στην αυλή, έβαλε

την αχιβάδα στο στόμα του και
μπούρισε δυο φορές. Ύστερα μπή-
κε μέσα, πήρε ένα τσαπί και τράβη-
ξε το ρέμα ρέμα.

Κατεβήκαμε σβέλτα στο μύλο, η
πόρτα ήταν τέντα. Έμεινα απόξω
εγώ και ο Νικήτας με τον Μπρατί-
τσα μπήκαν μέσα. Τους άκουγα να
αρβαλάνε κι ένιωθα τη μυρουδιά
του αλεσμένου σταριού. Μου φαι-
νόταν ότι αργούνε πολύ. Ώσπου εί-
δα αντίκρυ στις στροφές να κατεβα-
ίνει ένα μουλάρι φορτωμένο και πί-
σω ο αγωγιάτης κρατώντας το απ'
την ουρά. Μπήκα να τους δώσω εί-
δηση και διπλώθηκα σ' ένα σακί με
μπουλουγούρι. Έχωσα το χέρι μου
και πήρα ένα γρόθο. Πεταχτήκαμε
όξω και κάναμε κάτω. Κράταγα το
μπουλουγούρι στη χούφτα μου.
Φτιάχναμε και μεις στο σπίτι μας
τραχανά. Τον έφτιανε η μάνα μου

ακολουθώντας τη σοφή της οικονομία. Τούτο δω ήταν από την πρώτη σοδειά.

Πιάσαμε σε κάτι πλατάνες. Το μεσημέρι ζυγιαζόταν καταμεσής στον ουρανό σα γεράκι. Το βλέπαμε στο λιγοστό νερό της ρεματιάς, οι στάλες του μας χτύπαγαν στα μάτια. Ήταν η ώρα που ξυπνούν τ' αερικά, ήσαν οι μεσημεριάτικοι ήχοι από τα χαμένα καλοκαίρια.

Δεν μιλάγαμε. Είχε κι αν είχε αγριέψει η ψυχή μας. Άκουσα από κάτω ένα σούρσιμο αχνό, τέντωσα το αυτί.

Θανάσης Βαλτινός, Η Κάθοδος των Εννιά, Άγρα, 1984, σσ. 63-65

* Στο συγκεκριμένο απόσπασμα παρακολουθούμε την αφήγηση ενός πολεμιστή το 1948 στην ορεινή

Πελοπόννησο (εποχή του Εμφυλίου Πολέμου)

Σωτήρης Δημητρίου (γεν. 1955)

**Ν' Ακούω Καλά τ' Όνομά σου
(απόσπασμα)***

**Εγώ κίνησα βουβός. Λίγο να
'κρενα, θα μου κίναγαν δάκρυα.
Φτάκαμαν με το μούσγκωμα στα
ποδάρια της Μουργκάνας. Τήραζες
ψηλά, μαύριζε το βουνό μέχρι τα
ουράνια. Είδαμαν σε μια ράχη έναν
με κάπα, βοσκός θάητανε. Πήγαμαν
δυο τρεις κοντά, του είπα να μας
δείξει τον δρόμο.**

**«Άι κατούρα», μου λέει, «γυρνάτε
πίσω. Τον αμάραντο πα' να βρεί-
τε;»**

Του δώκαμαν κάτι λέκια, του δώκαμαν κι ένα ρολόι, μας έδειξε.

«Ψηλά», μας λέει, «δεν κολλάνε περίπολα, έχει πολύ χιόνι. Σε κάτι σελώματα μαζεύεται σωρός και σκεπάζει τα σύρματα. Απ' έκει θα διαβείτε».

Περβατήσαμεν κάνα δυο ώρες.

«Φέρνομε τροϋρω», είπε ένας.
«Τούτος ο ξέρακας ήταντος εδώ».

Ξεχωρίστηκαν πολλοί, οι περισσότεροι Βουρκάρηδες και τράβηξαν χαμπηλά για το Μουρσί, να διαβούν απ' το ποτάμι. Οι υπόλοιποι κόψαμαν ορθά απ' την Μουργκάνα. Στον δρόμο κόλλησαν στο μπουλούκι κι άλλοι, Αλβανοί και Έλληνες. Ξεφράχτηκε ο κόσμος, δεν βασιόνταν. Είδαμαν μακριά μια περίπολο.

«Μην σπαράξετε», είπε ο Φιλίππης.

**Γέναμεν ένα με τα παλιούρια. Δι-
άβηκαν, αρεντέψαμε. Από λίγη ώ-
ρα, έριξαν φωτοβολίδες, άσπρισε ο
τόπος. 'Κούσαμεν που ντουφέκα-
γαν κοντά και φωνές από ανθρώ-
πους. Είχαν βρει άλλο μπουλούκι.**

**Ξωρνιαστήκε ο κόσμος, γούργια-
ζαν οι γυναίκες, άλλη περίπολος
αρχίνισε να ντουφεκάει προς τα
μας. Σε έναν του έμασαν μια ριπή
στο γκιόξι, βρύσαγε το αίμα με δύ-
ναμη, ράντισε το χιόνι. Αγριεύτηκε
ο κόσμος, άλλοι έκαναν τσεδώ, άλ-
λοι τσεκεί, άλλοι φώναζαν «μην α-
ριώνεστε, μην αριώνεστε». Απομεί-
καμαν καμιά πενηνταριά.**

**Αρχίσαμε και κολλάγαμαν σια-
πάνω σε γκρεμανηφόρα, να βρούμε
πολύ χιόνι. Είχε σκοτεινιάσει ο τό-
πος κι έρινε αράδα δαρτή βροχή.
Με τις αστραπές βαδίζαμαν.**

«Άι, παιδιά», είπε κάποιος. «Το φάγαμαν».

Είδα τον μπάρμπα, κοντοστάθηκε. Του πήγαινε ο ιδρώς νερό.

«Τι έχεις;» του λέγω. «Φτάνουμε».

«Θα γυρίσω πίσω», μου λέει. «Δεν μπορώ ν' αμπώξω άλλο».

«Σε δένω και σε ρίνω στον πλάτη, εδώ δεν σ' αφήνω», του λέγω. Τον έβαλα μπροστά. Φύσαγε σαν ποτάμι τον χειμώνα.

«Αμάνι», μου λέει. «Λίγο να ξαποστάσω».

«Αν κάτσεις, εδώ θ' απομείκεις», του λέγω.

Παρεκότερα, ένα παιδί μου χάλεψε βοήθεια.

«Τέσσερις μέρες βαδίζω, δεν μου έμεικε ψυχή. Μου κλειούν τα μάτια». Είχε γκρεμιστεί καταής.

«Απο πού είσαι;» του λέω.

«Από την Λούσνια».

Φώναξα δυο τρεις φορές Λούσνια, άλλο δεν μπορούσα να κάνω. Έφυγα δίχως να κοιτάξω, είχα χωριανικό γαίμα να βοηθήσω.

Παρέκει, μου 'ριξε το χέρι στον πλάτη ο μπάρμπας. «Για το», είπα με το μελό μου. Πέσαμεν σε μεγάλη ράχη, είχε ισιάδα. Μου άφηκε ο μπάρμπας τον πλάτη, πήρα ανάσα.

Δεν την χόρτασα, «αμάνι», μου λέει ένας φαμελίτης, κι αυτός ξενομερίτης, που 'χε δυο μικρά παιδιά στην αγκαλιά. «Πάρε το παιδί. Έχω να κουβαλήσω γυναίκα και κοπέλα». Με τήραζε το παιδί σαν μεγάλος και πρόσμενε από τεμένα. Το πήρα γκότσι. Παρακάτω 'κούσαμεν φωνές. Είχε κοπεί το χιόνι και γκρεμίστηκαν καμιά δεκαριά νοματαίοι. Ήταν κι οι γονέοι του παιδιού μέσα. Κείνη η έρημη ράχη κόβονταν

στο πλάι μαχαίρι. 'Κούγαμαν για λίγο τις φωνές, κατόπι τους πήρε η ξενιτιά.

Μας έπλενε ένας κρύγιος αγέρας που κατήβαινε απ' το απάτηγο χιόνι και σφύριζε σαν διάολος. Το παιδί το τουλούπωσα με μια χλαίνη που πήρα από κάποιον κρουσταλιασμένον που ηύρα. Με ξεπλάτισε, γιατί όλο γύριζε να χαλέψει τους γονέους. Αφ' όντις δεν τους ένιωθε, είχε γένει τρακόσες οκάδες.

Νύχτα ακόμα, ξεπνοϊσμένοι, 'κούσαμεν μακριά τους πρώτους πέτους. Κοντεύαμαν σε κατοικιά, αλλά ήμασταν μέσα ή στην Ελλάδα; Άξαφνα 'κούσαμε ομιλίες στ' αλβανικά κι αλυχτίσματα. Μου κόπηκαν τα ποδάρια. Μέσα ήμασταν. Παγώσαμεν στον τόπο. Μόναχα οι καρδιές χτυπάγανε. Μας έριξαν δυνατό φακό και κάποιος φώναξε.

«Μην σκιάεστε, μο διαόλοι, είστε στο Ελληνικό».

Σωτήρης Δημητρίου, Ν' ακούω καλά τ' όνομά σου, Κέδρος, 1993, σσ. 89-92

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

*** Στο συγκεκριμένο απόσπασμα παρακολουθούμε την αφήγηση ενός Βορειοηπειρώτη — Αρχές δεκαετίας 1990 στην Ελληνοαλβανική μεθόριο.**

**Κυριάκος Χαραλαμπίδης (γεν.
1940)**

Άρδανα, ΙΙ*

**Να της μιλήσω Τουρκικά δεν ήξε-
ρα.**

- Μιλάτε Αγγλικά;**
- Καταλαβαίνω.**
- Αυτό είναι το σπίτι μου;**
- Αυτό είναι το σπίτι σου.**

**Κι αρχίνησα ένα κλάμα μες στον
ύπνο μου. Εκείνο του αποχαιρετι-
σμού. Μα τ' αναφιλητά μου μ' ανα-
σήκωναν σαν καρυδότσουφλο και
ξύπνησα, Πυλάδη.**

**Βρεγμένο το κρεβάτι μου —τ' ό-
νειρο μήπως έσταζε από την οροφή
του;— εμείς οι δυο το βλέπουμε, το
ξέρουμε, το ζούμε κιόλας: «Χάθηκε
ο στρατός μας!» Τίποτα πια, κανένα
πλοίο εν όψει, καμιά στεριά, κανένα
σπίτι, φίλε.**

Και όμως το ξωπόρτιν ήταν το ίδιο, το στενοσόκακο ίδιο, ο λάκκος ήταν ίδιος, η τερατσιά, ο φούρνος, το τρακτέρ, η μάντρα ήταν ίδια. Κι εγώ καμία σχέση με το σπίτι. Δεν τ' αναγνώριζα. Στεκόμουν στην αυλή μου κι ένιωθα τόσον άβολα· στοιχηματίζω, αν με θεωρούσες, θα 'βαζες τα κλάματα.

Μες στην αυλή μου και δεν ήμουν πια στο σπίτι μου, δεν ήμουν στο χωριό μου — ένας ξένος, που η ψυχή του αναπαμό δεν είχε.

— Τι φης; Απέξω από το σπίτι σου κι ούτε που τ' αναγνώριζες, αλήθεια;

— Δεν ήτανε δικό μου πια, δεν ήταν. Το σπίτι που γεννήθηκα, Πυλάδη! Και μάλιστα τη ρώτησα: Κυρία, αυτό είναι το σπίτι που γεννήθηκα; Is this the house I was born?

Και μου 'πεν η Τουρκάλα: «Ναι, αυτό είναι».

Μυστήριο! Πού ήξερε πως ήταν το σπίτι αυτό που εγώ το φως του ήλιου πρωτόειδα, πώς ήταν τόσο βέβαιη;

Ιούλιος 1992

Κυριάκος Χαραλαμπίδης, Μεθιστορία, Άγρα, 1995

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Η ποιητική κατάθεση ενός Κύπριου: του ποιητή Κυριάκου Χαραλαμπίδη. Άρδανα· χωριό της περιοχής Αμμοχώστου, στην κατεχόμενη Κύπρο· πατρίδα του ποιητή.

Σελίδες του Γιώργου Ιωάννου

■ Ο Πεζογράφος Γιώργος Ιωάννου: Γενικά Γνωρίσματα

Ο Γιώργος Ιωάννου ξεκίνησε ως ποιητής, αλλά μετά το πρώτο του βιβλίο στράφηκε οριστικά προς την πεζογραφία και συγκεκριμένα στο διήγημα ή μάλλον, πιο σωστά, στο μικρό αφήγημα. Τα αφηγήματά του κινούνται στο χώρο της Θεσσαλονίκης, κυρίως της κατοχής και των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων. Είναι μικρογραφίες της καθημερινής ζωής των κατοίκων της αφενός, και προσωπικές αναμνήσεις του συγγραφέα αφετέρου, όπου οι μνημονικές ανακλήσεις δημιουργούν το συγκινησιακό κλίμα στο οποίο κι-

νείται η πεζογραφία του. Οι μινιατούρες αυτές της καθημερινότητας αντλούν τη δύναμη και την αξία τους από την προσωπική θέρμη, την ακρίβεια και το εξομολογητικό κλίμα μέσα στο οποίο τις τοποθετεί ο συγγραφέας τους. Ο περίγυρος δίνεται καταγραφικά και κατά τμήματα, όπου οι περιθωριακές ομάδες και τα άτομα που υπάρχουν εκεί κινούνται στο περιβάλλον μιας «άλλης» πόλης, που ζει στην περιφέρεια, θα έλεγε κανείς. Δεν έχουμε να κάνουμε με τη Θεσσαλονίκη του «μύθου» ή της «παράδοσης», αλλά με μια πόλη που αλλάζει και την καινούρια της φυσιογνωμία την αποκτά με την παρουσία κυρίως των προσφύγων, ενώ κύριο ρόλο στις αλλαγές αυτές παίζουν οι μεταπολεμικές δυσκολίες, που ως ένα βαθμό καθορίζονται από τις διάφο-

ρες κοινωνικές περιπτώσεις του χώρου και της χώρας.

Ο Ιωάννου [...] δεν κινείται από κάποια φανερή πρόθεση, δεν προϋποθέτει κάποιο σχέδιο σύνθεσης ή ανασύνθεσης των περιστατικών ή των αναμνήσεων που καταχωρεί στα βιβλία του [...]. Κάνει μια λογοτεχνία αποτυπώσεων κι η μνημονική διαδικασία που χρησιμοποιεί διαφοροποιείται ριζικά σε σχέση με τους πεζογράφους που προηγήθηκαν. Η μνήμη, εδώ, είναι η κοίτη του πεζογραφικού υλικού. Ο πεζογράφος χρησιμοποιεί ευθύγραμμα το υλικό της, η αφήγησή του έχει ορισμένο χώρο και χρόνο, που υπάρχει και δεν δημιουργείται από τον πεζογράφο, κι ασχέτως προς το γεγονός ότι θα μπορούσε κανείς να υποθέσει πως κάποια περιστατικά στον Ιωάννου είναι επινοήσεις

[...]. [...] με τον Ιωάννου καθιερώνεται μια τάση διαφορετική στην πεζογραφία των νεότερων: να ειπωθούν τα πράγματα μέσα από τους διαύλους της εξομολόγησης [...]. Ο χαρακτήρας περνάει σε δεύτερη μοίρα και μάλιστα πολλές φορές δεν υπάρχει. Ο αφηγητής είναι η κυρίαρχη ατομική συνείδηση, γι' αυτό και η αφήγηση, που κατά κύριο λόγο γίνεται σε πρώτο πρόσωπο, έχει έναν χαρακτήρα καταγραφικό και κάποτε χρονογραφικό, μολονότι τα περιστατικά είναι και έντονα, και δυσβάστακτα πολλές φορές.

Η χρήση του πρώτου προσώπου και των αποτυπώσεων, η ανάκληση μέρους του μνημονικού υλικού, καθώς και η απόδοσή του μέσω της καταγραφής, ορίζουν το μύθο της αφήγησης ως πλαίσιο και περι-

γραφή της εμπειρίας. Η εμπειρία είναι το κυρίαρχο στοιχείο· και η μέθοδος άλλωστε, πεζογραφικά, είναι εμπειρική. Δεν εντοπίζονται εδώ οι αφηγηματικές αρετές του Ιωάννου. Η δομή του είναι στοιχειώδης, σε αντίθεση με τους παλιότερους. Η συμβολή του βρίσκεται αλλού: στον τρόπο που απομονώνει το κάθε περιστατικό, στην έντονη συγκινησιακή φόρτισή του και στην ακρίβεια και την καθαρότητα της γλώσσας του.

Αναστάσης Βιστωνίτης, «Αναζήτηση της Συνείδησης»: Νέα Πορεία, ειδική έκδοση [Λογοτεχνία της Θεσσαλονίκης] (Ιούνης 1988), σσ. 153-155.

■ Όψεις του Λόγου στον Πεζογράφο Γιώργο Ιωάννου

Ο συγγραφέας, μιλώντας πάντα σε πρώτο πρόσωπο, και μιλώντας κατά κανόνα για ατομικά περιστατικά, δεν παραλείπει εντούτοις ποτέ να τοποθετείται μέσα σ' ένα συγκεκριμένο ιστορικό χωροχρόνο, που είναι ο χωροχρόνος της νεοελληνικής πραγματικότητας. Πρέπει όμως να πούμε ότι τείνει σταθερά σε μια μυθοποίηση της πραγματικότητας αυτής και, προπάντων, της προσωπικής του ιστορίας, καθώς μάλιστα πολλές φορές ανάγεται στην παιδική ηλικία. Κατά παράξενο τρόπο η μυθοποίηση τούτη συνυπάρχει με μια διάθεση ν' αποκαλυφθούν και οι άσχημες —μερικές φορές και αποτρόπαιες— πλευρές της ζωής. Το αποτέλεσμα είναι, ότι

και οι πλευρές αυτές δέχονται την ανταύγεια μιας βαθύτερης ευγένειας, που έχει την πηγή της στην ίδια την καρδιά του συγγραφέα.

Μ.Γ. Μερακλής, *Η Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία (1945-1970)*, 2. Πεζογραφία, Θεσσαλονίκη: εκδ. Κωνσταντινίδη <Μελέτη 5>, <1970>, σσ. 106-108: 107.

Παρά τη φόρτιση που εμπειρικλείει το υλικό των πεζογραφημάτων του Ιωάννου —φόρτιση που η σε πρώτο πρόσωπο αφήγηση επιτείνει— ο συγγραφέας κατόρθωσε να αποκλείσει από το έργο του κάθε ένταση και, το σπουδαιότερο, κάθε μελοδραματική νότα ή συναισθηματισμό. Τα πάντα είναι χαλιναγωγημένα, συγκρατημένα, ιδωμένα από κάποια απόσταση ικανή να αμβλύ-

νει τις οξύτητες χωρίς ωστόσο να άγει στην απάθεια. Σε τούτο συντείνει και ο τόνος της γραφής του που παρουσιάζεται πάντοτε ως εξιστόρηση αναμνήσεων ενός παρελθόντος κατά κανόνα απώτερου. Άλλωστε ο συγγραφέας δε χάνει ποτέ, ακόμη και στις πιο σκοτεινές στιγμές, το χιούμορ του. Έχει ευαίσθητες κεραίες για το κωμικό στοιχείο της ανθρώπινης κατάστασης και δε διστάζει να αναμίξει στις πιο «ιερές» στιγμές το σκαρμπρόζικο. Έπειτα, καθώς περνούν τα χρόνια, από βιβλίο σε βιβλίο, ο Ιωάννου κατακτά θαρρείς μια νηφαλιότητα, την ψυχική αντοχή να αντιμετωπίζει τα ανθρώπινα με ένα πικρό χαμόγελο. Έτσι και οι νευρωσικές καταστάσεις, που αφθονούν στο Για ένα φιλότιμο, στο δεύτερο τόμο περιορίζονται, για να εξαφανιστούν

ολοσχερώς σχεδόν στη Μόνη κληρονομιά.

Αλέξανδρος Κοτζιάς, Μεταπολεμικοί Πεζογράφοι: Κριτικά Κείμενα, Αθ.: «Κέδρος», 1982, σσ. 42-54.

Ένα στοιχείο άλλο της πεζογραφίας του είναι το σπαραγματικό στοιχείο. Ορίζει, σε πολλά του κείμενα [...] μέγα μέρος της μορφής [...], και μέγα μέρος του περιεχομένου. Της μορφής, γιατί αυτά τα κείμενα μοιάζουν σπάργματα, ξεσκλίδια, ευρύτερων σχημάτων του περιεχομένου, γιατί δείχνουν τη (δραματικότετη ενίοτε) πάλη να ανασυσταθεί και ανασταθμηθεί μια ζωή χαμένη, ή κατακερματισμένη. Χαρακτηρίζοντας πιο τυπικά το στοιχείο τούτο αποσπασματικό, προχωρούμε τώρα προς ένα άλλο

της πεζογραφίας του στοιχείο, το επαναληπτικό, ήγουν το στοιχείο της σταθερής επανάληψης και καλλιέργειας μιας μόνης ιδέας. Είναι η σειρά του αδιέξοδου (άρα η ιδέα της ματαιότητας, της μηδαμινότητας) της ύπαρξης. Το στοιχείο μάς δίδει τον φιλοσοφικό «φλοιό» της πεζογραφίας του.

Βασίλης Διοσκουρίδης, «Γιώργος Ιωάννου: Στοιχεία της Πεζογραφίας του»: Η Λέξη, αρ. 39 [αφιέρωμα] (Νοέμβρης 1984), σσ. 759-764.

Ο Χρόνος στην Πεζογραφία του Γιώργου Ιωάννου

Πρόκειται για τη σύνθεση παρόντος-παρελθόντος και γενικότερα διαφορετικών χρονικών στιγμών, η οποία είναι αλληλένδετη με την

τεχνική του διασπασμένου θέματος. Όπως συμβαίνει με το θέμα, έτσι και με το χρόνο, στην πεζογραφία υπάρχουν δύο συμβατικές δυνατότητες. Η δυνατότητα της ιστορικής εκδοχής του χρόνου και η δυνατότητα της σύνθεσης του χρόνου σύμφωνα με την προσωπική αίσθηση του κάθε αφηγητή. Στα κείμενα που γράφονται με βάση την ιστορική αντίληψη του χρόνου η αφήγηση αρχίζει από κάποιο σημείο του παρελθόντος, προχωρεί, χρονολογικά ή με άλματα, προς όλο και μεταγενέστερες στιγμές, και κάπου τελειώνει. Και στην περίπτωση που πραγματοποιούνται παρεκβάσεις έχουμε και σ' αυτές την ίδια αφηγηματική τακτική, έτσι ώστε η μέθοδος να παραμένει αδιαφοροποίητη.

**Γ. Αράγης, Ασκήσεις Κριτικής, Σο-
κόλης, 1990, σ. 157**

Ο Χώρος στην Πεζογραφία του Γιώργου Ιωάννου

**...άμεσα σ' όλα αυτά εισβάλλει
πάντα σχεδόν η Θεσσαλονίκη είτε
εξωραϊσμένη σε μια τυραννική νο-
σταλγία είτε σα σκηνικό μιας απο-
τρόπαιης κατοχικής ανάμνησης.
Αλλά όσο κι αν η Θεσσαλονίκη πα-
ραλλάσσει ανάμεσα στις σελίδες
του Γιώργου Ιωάννου, το αληθινό
της πρόσωπο αποκαλύπτεται θαυ-
μαστά, αυτό το πολύμορφο πρό-
σωπο με τη δύσπεπτη γοητεία του,
το μυστικό της ισορροπίας των α-
ντικρουόμενων ρυθμών ζωής, των
τόσο χρονικά αφισταμένων εποχών
της, των τόσο αισθητικά ή κοινωνι-**

κά αφισταμένων δρόμων, οικοδομημάτων, συνοικιών κι ανθρώπων της. Σ' αυτό το μαγνήτη του διεσπαρμένου Ελληνισμού, σ' αυτό το δειγματολόγιο όλων των εποχών της Ελλάδος απ' τη ρωμαϊκή κατοχή ως σήμερα, ο Γιώργος Ιωάννου καταφέρνει να μας δείξει ευκαιριακά άλλοτε το ενιαίο ψηφιδωτό κι άλλοτε μια μια τις συστατικές ψηφίδες της Θεσσαλονίκης [...]. Όλα αυτά [...] αναδίνουν μια ποικίλη όσο και οδυνηρή ατμόσφαιρα, καθώς αναλογιζόμαστε τη μοίρα του σύγχρονου ανθρώπου, βλέποντας αυτό το μακελειό των αισθημάτων και προθέσεων, βλέποντας το καταχτυπημένο απ' τη μοίρα άτομο που αγωνίζεται να σταθεί. Ένα βιβλίο με μεγάλες προθέσεις, που τις επαληθεύει σχεδόν εις ολόκληρον.

Τόλης Καζαντζής, «Οι Νέοι Πεζογράφοι της Θεσσαλονίκης»: Διαγώνιος, αρ. 2 (Απρίλιος-Ιούνιος 1966), σ. 158.

Γλώσσα και Ύφος στα Πεζογραφήματα του Γιώργου Ιωάννου

Λέξεις ή διατάξεις λέξεων, προκαλούν (πέρα και πάνω από την κοινή σημασία τους, τον κοινό ήχο τους) αισθήματα, ιδέες, παρορμήσεις, στοχασμούς. Είναι το ηγεμονικό στοιχείο του λόγου του. Εάν καταργηθεί (καταργείται, κυρίως, όταν τείνει να καταργηθεί η έλλειψη της προοπτικής), καταργείται ο λόγος του. Οι τρόποι είναι οι κανονικοί, ήγουν ο συνειρμός, ο υπαινιγμός, η αναφορά, η μεταφορά, και οι άλλοι [...]. Γενικά παρατηρούμε ότι η πεζογραφία του, στα μείζονα, βέ-

βαια, δείγματά της, λέγει τα πράγματα και κρύβει τα πράγματα· επομένως, δίνει μονάχα ένα σημάδι για τα πράγματα [...]. Βασικό γνώρισμα του στοιχείου τούτου είναι το αίσθημα του πολυσήμαντου.

Τελειώνω τη [...] μελέτη μου πηγαινόντας σε ένα άλλο στοιχείο της πεζογραφίας του, στο εσώστροφο στοιχείο — κατά την έννοια του όρου αυτή: ότι μιλά (εδώ ας μνημονεύσω ότι η μιλιά του κυμαίνεται από τον τόνο του ψιθύρου, με σημεία παραληρηματικά [...] ή ευχετικά, ή απευχετικά, ή, ακόμη, καταραστικά σημεία έως τον τόνο της ζωηρής μιλιάς), ότι μιλά, λοιπόν, στραμμένος προς τα έσω· τα έσω, στην περίπτωση αυτή, είναι ο έσω κόσμος, ήγουν ο εαυτός του. Μιλά στον εαυτό του, μιλά, επίσης, με τον εαυτό του. Δε γνωρίζει, ή καλύτερα, δε

γνοιάζεται να γνωρίζει, ότι ακούεται από κάποιον [...]. Με την αναδοχή του εσώστροφου στοιχείου, η πεζογραφία του αναδέχεται ένα θεμελιακό χαρακτηριστικό της ποίησης· με την απόρριψη του εξώστροφου, απορρίπτει ένα θεμελιακό χαρακτηριστικό της ρητορείας. Όταν μένει πιστός στο εσώστροφο στοιχείο της πεζογραφίας του, μένει, κατά συνεπαγωγή, πιστός στον εαυτό του και στη μιλιά του· τότε το βασικό γνώρισμα του στοιχείου τούτου είναι το αίσθημα εμπιστοσύνης στη μιλιά αυτή. Είναι μιλιά ελεύθερη και μοναχική.

Β. Διοσκουρίδης, «Γιώργος Ιωάννου: Στοιχεία της πεζογραφίας του»: Η Λέξη, αρ. 39 [αφιέρωμα] (Νοέμβρης 1984), σσ. 759-764

«Ροτόντα στο Μεσοπόλεμο», έργο του Παναγιώτη Γράββαλου.

Παράλληλα Κείμενα

Γιάννης και Δράκος (ακριτικό τραγούδι)

Στις περισσότερες παραλλαγές του τραγουδιού το κύριο πρόσωπο ονομάζεται Γιάννης. Με το τραγούδι ξυπνά το δράκο και τη δρακόντισσα και είναι έτοιμοι να του επιτεθούν. Ο Γιάννης ζητεί να τον αφήσουν να περάσει για να πάει στο γάμο του γιου του βασιλιά, όπου είναι καλεσμένος για να στεφανώσει και να τραγουδήσει. Τον αφήνουν με τη συμφωνία να ξαναγυρίσει. Ύστερα από χρόνο γυρίζει ο Γιάννης καβαλάρης μ' ένα όμορφο κορίτσι. Ο δράκος χαίρεται γιατί βλέπει να γυρίζει το «γεύμα» του, αλλά ο Γιάννης τον ειδοποιεί πως είναι έτοιμος να παλέψει μαζί του. Ο δράκος φοβάται, τον αφήνει ελεύθερο. Η πάλη

του Γιάννη με το δράκο θυμίζει την
πάλη του διγενή με δράκο στο α-
κριτικό έπος. Σε παραλλαγές το
τραγούδι συνδέεται με το θέμα:
δράκος κρατεί το νερό.

Εψές αργά ψιχάλιζε κι ο Γιάννης
ετραγούδα,

του πήρε αέρας τη φωνή στου
δράκοντα την πόρτα.

— Γιατί διαβαίνεις πάουρα¹ και
τραγουδάς πανώρια;

Ξυπνάς τ' αηδόνια τσι φωλιές, τ'
άγρια πουλιά τσου κάμπους,

ξυπνάς κι εμέ το δράκοντα με τη
δρακόντισσά μου,

πο 'χω τον ύπνο αγοραστό και
βαριοπληρωμένο

και το νερό που νίβομαι και κείνο
πλερωμένο;

— Άσε με, δράκο, να διαβώ κι άσε
με να περάσω,
 κάνει ο βασιλιάς χαρά, κάνει του
γιου του γάμο,
 κι ως το 'χω που με κάλεσε, για
να τσου στεφανώσω,
 και μ' έχουν για τραγουδιστή, για
να τσου ξεφαντώσω.
— Σαν ποιόνε βάνεις μάρτυρα, σαν
ποιόνε βάνεις πιέτζο;²
— Ποιόνε να βάλω μαρτυριά, ποιό-
νε να βάλω πιέτζο;
— Τον ήλιο βάλε μάρτυρα και το
φεγγάρι πιέτζο,
 τ' άστρι και τον αυγερινό, όσο να
πας και να 'ρθεις.

Κι ο Γιάννης επαράργησε κι ο
δράκοντας φωνάζει:

«Φάγα τον ήλιο το μισό και το
φεγγάρι ακέριο».

Να σου κι ο Γιάννης έφτασε τσου

κάμπους καβαλάρης

**και πίσω από τη σέλλα του ένα
όμορφο κορίτσι.**

**Κι ο δράκοντας ποκρίθηκε, τον
τέτοιο λόγο λέει:**

**«Καλώς το Γιάννη γιόμα μου, το
Γιάννη δειλινό μου,
και τ' όμορφο κορίτσι του να είν'
τ' απόδειπνό μου».**

**Κι ο Γιάννης αποκρίθηκε τον τέ-
τοιο λόγο λέει:**

**— Σπαθί έχω για γιόμα σου, κοντά-
ρι δειλινό σου,**

**κι ένα μαχαίρι κοφτερό, να κόβει
το λαιμό σου.**

**— Μα δε μου λες, μπρε Γιάννη μου,
πούθε γενιοκρατιέσαι;**

**— Η μάνα μου είν' η αστραπή κι
αφέντης μου είν' ο βρόντος,**

**κι εγώ τ' αστραποπέλεκο, που
καίω τσου δρακόντους.**

— Σύρε, Γιαννή μου, στο καλό και

στην καλή την ώρα,
και πάλι ματαγύρισε, να κάμουμε
ένα γιόμα.

Λαογραφία 8, 533 (Μαλβίνα Ι. Σαλ-
βάνου, Αργυράδες Κερκύρας)

-
1. παράωρα
 2. εγγυητή

«Ο Άγιος Γεώργιος ο Τροπαιοφό-
ρος», έργο του Φώτη Κόντογλου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 9ου ΤΟΜΟΥ

ΟΝΕΙΡΟ ΣΤΟ ΚΥΜΑ, Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης	
Βιογραφικά, εργογραφικά, κριτικο-γραφικά.....	9
Παράλληλα κείμενα.....	41
ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΥ, Στρατής Δούκας	
Βιογραφικά, κριτικογραφικά.....	72
Παράλληλα κείμενα.....	114
ΣΕΛΙΔΕΣ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ	
Βιογραφικά, κριτικογραφικά.....	142
Παράλληλα κείμενα.....	159

Βάσει του ν.3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑΛ. και των ΕΠΑ.Σ και τυπώνονται από το ΙΤΥΕ-ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν από τα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

**Απαγορεύεται η αναπαραγωγή
οποιοδήποτε τμήματος αυτού του
βιβλίου, που καλύπτεται από
δικαιώματα (copyright), ή η χρήση
του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς
τη γραπτή άδεια του Υπουργείου
Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και
Θρησκευμάτων/ΙΤΥΕ- ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.**